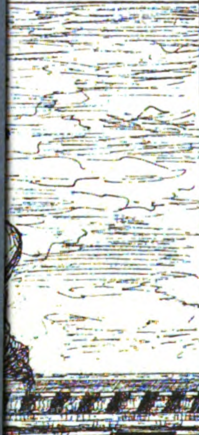

RHACVSINA
AN REŠETAR
gn. C. 275.

Prilog k historiji Dubrovačke hrvatske književnosti

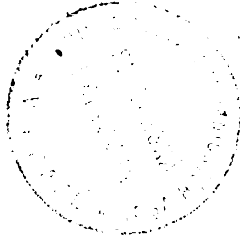
OD

ARMINA PAVIĆA.

(Preštampano iz XXXI. knjige Rada jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti).

U ZAGREBU 1875.

BRZOTISKOM DIONIČKE TISKARE.

U Italiji, zemlji krasotom naravi divnoj, a uspomenom dičnoj, cvjetahu u 16. vieku umjetnosti cvietom najljepšim. Taj cviet bješe već s davna prije pustio pupoljke, koji se istom u tom zlatnom vieku cinque centa razlistali onolikom divotom.

Narodno pjesničtvo europejsko, kako se povodom križarskih ratova zametnulo u viteškoj zemlji franceskoj, pjevajući u epskih pjesmah i romanih priče o Karlu Velikom i njegovih paladinih, o britanskom Arturu i njegovih hrabrih junacih, o vitezovih čuvarih Grala, i pjevajući u lirskih pjesmah ljepotu i gospodstvo krasotica, ova truverska i trubadurska romantična poezija nije dugo vremena našla odziva u Italiji. Budući Italija neposredan potomak stare rimske kulture, s toga kršćanstvo još ni do onoga vremena nije bilo uzmoglo taj narod priudesiti tako, da bi stupio u kolo ostalih europejskih naroda, i da im se pridruži kao produktivan pjevač te moderne kršćanske romantične poezije. Jezici španjski, franceski i italijanski bijahu u ono vrieme tako jedan drugomu blizu, da se članovi tih naroda u kratak čas medjusobnoga borav ljenja mogoše razumjeti, s toga se Italija u nastajanju te nove poezije zadovoljavala slušajući provansalske ili katalonske trubadure, koji dolažahu prieko, da na dvorovih italskih velikaša i kneževa vježbaju svoju umjetnost. Narodu italijanskomu činila se iz prva ta nova umjetnost tako tudja, da prvi pjesnici italijanski, nagnani prirodjenom željom za pjevanjem, ne pjevahu svojim jezi-

kom, nego franceskim: margrof Alberto Malaspinski, Ferarac Ferrari, Mantovanac Sordello i još neki genoveški i mletački pjevači 12. vieka pjevahu ljubav, krasotu i gospodstvo žensko jezikom provansalskih trubadura.

Istom kada je već trubadurska lirika viek svoga klasiciteta bila preživjela te se izvrgla u maniru, istom na početku 13. vieka posta ovo pjesničtvo u Italiji narodno, i to u južnoj Italiji, na dvoru prosvjetnoga Hohenštaufca Fridrikà II., baštinika kraljevine obiju Sicilija, utemeljene *franceskimi* Normani.

Ovi u Italiju iz vana prenešeni, svojim jednolikim sadržajem dosadni, pjevanjem umjetno smišljenih čuvstva nenaravni trubadurski soneti, sestine, canzoni i balate dostali su od početka pak do svršetka 13. vieka već prilično liepu formu pod perom pjesnika: Bolonjeza Guido Guinicelli († 1276), Aretinca fra. Guittone († 1294), Fiorentinaca Guido Cavalcanti († 1300), Brunetto Latini (1220—1294), Sicilijanke Nine i Pistojca Cino da Pistoja, koji već prelazi u 14. viek (1270—1336).

Na početku 14. vieka sinuo je u Italiji orijaški veleum Durante, skraćeno Dante Alighieri (1265—1321). Opjevav u „vita nouva“ svoju angjeosku ljubu Beatricu Portinari, stavi joj još daleko uzvišeniji spomenik u „komediji“, kojoj punim pravom posta pridjevak „božanska“. Nesmiljenom sudbinom gonjeni Fiorentinski gibelin ostavio je u toj vječitoj knjizi svomu narodu nedohitnom vještinom zgradjen spomenik prečiste svoje ljubavi napram domovini, a isuo je u nju pregolemo blago svoga znanja u svakoj grani znanosti.

Odmah poslije toga neobična pojava ljudske vještine i znanja poda pjevač Laurin Francesco Petrarca (1304—1352) italijanskoj trubadurskoj lirici formu, koju kritici drže ne dostignutom i od predšastnika i od našljednika. Njegov suvremenik i prijatelj Bocaccio (1313—1374) uznese do umjetne forme Italijanom toliko milu narodnu novelu (le cento antiche novelle) i posta svojim „Decamerone“ osnutnik italijanske umjetne proze.

Poslije ova tri velikana italijanske knjige nasta za dugo vremena mir u njezinu dalnjem razvitku: nadodje vrieme oponašanja. Dante bijaše preogroman, da bi ga se tko bio usudio našljedovati; njemu se istom divili ter komentari nastojali narodu tumačiti orijaša. Petrarca i Bocaccio bijahu lakši, i Italija se u 14. i 15. vieku obasu novelistî i petrarkistî, osobito pošljednjimi. Novelista je manje, ali djela njihova su vriednija; frivolnost, ironija i satira, koje su te novele prepune, godila je moralnom iskvarenošću svih striša raz-

draženu Italijanu, pak je s toga upravo ova vrst pjesničtva prešla narodu u krv, i stvorio je u toj vrsti mnogo originalnije plodove, nego u lirskoj poeziji. Još u četrnaestom vieku iztiču se uz Bocaccija znameniti novelisti: Franco Sacchetti i Ser Giovanni, a u 15. vieku Massuvio.

Uz novelu, u kojoj Italijani općenite evropejske priedmete preradjivahu na svoju, zametnula se u Italiji u 14. vieku još jedna vrst originalne italijanske poezije, a to je pučka satira, u kojoj se bavljahu suvremenim škandalom i lakrdijom, koja se oko njih po gradovih dogadjala. Već kod novele spominjani Franco Sacchetti dao je još u 14. vieku ovoj vrsti pjesničtva umjetnu formu, a osobito se u tom pjesničtvu odlikovaše u 15. vieku Fiorentinski barbir, kojemu se ime izgubilo, i osta nam istom po pridjevku svom poznat. Nazvaše ga Burchiello, jerbo je pjevao „alla burchia“ (plagiatorski), i taj pridjevak njegov bješe tako s pjesmami, koje pjevaše, srasao, da i te pjesme po njem okrstiše: burchiellesche.

Petrarka i Bocaccio ostaju u italijanskoj literaturi znameniti kao početnici umjetne lirske poezije i pjesničke proze, nu još veća je njihova zasluga, što još u 14. vieku spotaknuše nauku staroga klasičnoga svieta, i to prvi rimskoga a drugi grčkoga. Ova ljubav k negdašnjoj, sada izginuloj sretnijoj dobi čovječjega duha, rasla je sve to većim mahom, čim je gore Turčin prietio rasulu grčkoga carstva, ter grčki učenjaci, dolazeći ili kao poklisari ili da se uklone propasti u Italiju, stvoriše u njoj u 15. vieku onu vrevu humanističkoga nastojanja, kojom se sva kultura evropejska preobrazi, ter s toga taj viek i zadobi ime renesanse iliti prieporoda.

Medju italijanskimi dvorovi, osobito Rimskim za pape Nikole V., Pija II. itd., Milanskim Viscontija i Sforcâ, Mantovanskim Gonzaga, i Ferarskim Estejaca, a navlastito u Fiorenci na dvoru Kozima Medici i njegova unuka Lovrinca nasta prava jagma za glasovitimi humanisti, koji se bavljahu tumačenjem, prevadjanjem i sabiranjem starih rimskih i grčkih spomenika. Ta škola rek bi bezbrojnih humanista, koja u brzo svrši rat s obskuranti, privrženici srednjovječne školastike, stavi još u 15. vieku u sviet velike italijske učenjake: Lovrinca Valu i Marsilija Fičina, da ne spominjemo premnoge ostale, koji dodjoše takodjer do velika glasa i znamenitosti.

Ljubav, kojom italijanski humanisti 15. vieka premetahu neizcrpna vrela staroga klasičnoga svieta, prelazila je na mnogih stranah u maniju, kojom zasliepljeni htjedoše pjevajući, govoreći i pi-

šući jezikom latinskim, uskrisiti mrtvaca, a potisnuti u grob zaboravnosti novo nastalu narodnju poeziju italijansku. Zakoni prirode dakako da ne mare za izgrede predaleko zanešene ljudske fantazije, pak s toga su ipak još i u 15. vieku, poslije prve omame humanističnoga nastojanja, nauke crpane na vrelu grčkom i rimskom došle istom u prilog dalnjemu razvitku narodnje italijanske kulture.

Na dvoru Lovrinca Medici († 1492), koji bijaše spomenici staroga klasičnoga svieta umjetnički uredjen, kao da gà same vile umjetnice urediše, cvao je humanizam u platonskoj akademiji, njegovim diedom Kozimom uredjenoj; ali Lovrinac nije prezreo, da i sam pjeva narodnjim govorom lirske pjesme, a povrh toga započe na njegovu dvoru nova vrst italijanske narodne poezije: epos.

Priredivši Lovrinac g. 1468. sjajan viteški „Turnier“ u slavu mira, koji republika bješe s Mleci učinila, odlikova se tom prigodom osobito, a uz njega i brat njegov Julijan, sudjelujući glavom pri toj igri kao vitezovi. Prijatelj Lovrinčev Luka Pulci poduze Lovrinčevu pobjedu u epskoj pjesmi opjevati, nu ta slabo uspije. Daleko sretnije bijaše u istom predmetu siromašno djače iz Montepulciana: Angelo Ambrogini († 1494), koji velikom epskom vještinom opjeva Lovrinčeva brata Julijana: nu došavši tim započetim djelom u milost Mediča, ostavi djelo nedočeto, posvetivši se posvema humanističnim študijam, u kojih je pod imenom „Policiano“ veliku slavu dostao. Ta slava njegova bila je na štetu razvoju narodne italijanske knjige, koja u njem izgubi najdarovitijega epika. A i drugim jednim pjesničkim prigodnim djelom pokaza Policiano, kolike bijaše pjesničke darovitosti. To djelo jest lirska drama Orfeo, koja bi prvi početak u toj vrsti pjesničtva, po što Italijani do sada ne poznavahu od dramatskih pjesama, nego li drame religiozne, rappresentazioni zvane.

Istom brat Luke Pulci imenom Luigi Pulci (1432—1487) dade Italijanom podpun narodnji epos, a taj jest njegov „Morgante maggiore“, u kojem nam opjeva pustolovine orijaša Morganta, obraćena Rolandom. Priče o Karlu Velikom i njegovih paladinih, opjevane u franačkih eposih i romanih, bijahu italijanskomu narodu do sada istom iz pučkih pjesamah i pripoviedakah, kake se po pijaci pjevahu, poznate (Li Reali di Francia). Vremena, u koja su te priče služile priedmetom ozbiljne epopeje, davno su bila minula, s toga italijanski pjesnici ne mogahu tih priedmeta izradjivati ozbiljnošću,

nego ih preradiše uzimajući ih sa strane lahke, smiešne, ironične. Taki je epos Pulčijev, a taki je i drugi, koji malo poslije njega spjeva grof Matteo Maria Boiardo, na ime njegov „Orlando innamorato."

Tiem izvedosmo nacrt o razvitku italijanske knjige sve do njezine zlatne dobe u 16. vieku.

U ovoj posta Ariostov (1474—1533) Orlando furioso epos, u kojem je sadržaj stekao formu, kakom se u ljepšoj harmoniji nije nikada zaodio; a u istom vieku stvori i Torquato Tasso (1544—1595) svoj oslobodjeni Jerusolim, epos, kojim je pjesnik daleko skrenuo s puta, kojim do sada narodna italijanska epopeja polažaše. Nastojeći spojiti čudnovato s vjerovatnim, romantiku s klasičnosti, učinio je pjesnik djelo, koje niti je klasično, niti romantično, a spjevao ga stilom, koji, ako do sada u eposu, mjesto da bude plastičan, bijaše slikarski, kod Tasa prelazi u muzikalan.

Osim ovih velikih epskih pjesnika pun je 16. viek pjesnika i pjesnica lirskih, koji elegancijom forme dolaze u blizinu Petrarkinu.

A i burleska, koju nadjosmo još u 14. vieku Italijanom veoma milu, razvila se u ovom vieku mnogo zamašnijimi djeli. Pjesnik toskanski Berni (po njem poesia bernesca) preradio je Bojardova Orlanda travestujući ga, i tako je tiem djelom omilio Italijanom, da Bojardova Orlanda skoro i ne poznaju, nego istom iz ove Bernijeve travestije.

Uz sve vrsti italijanske originalne narodne poezije bijaše još i u ovom vieku ljubav za uzkrisenjem stare literature rimske tolika, da uz premnoge, gdjekoje i klasične pjesnike latinske, neki, ne mogući tudjim jezikom narodu ući u srce, nastojahu da mu privedu jezikom italijanskim djela Grka i Rimljana, preradjujuć ih sliepim oponašanjem.

Tako se prepuni 16. viek čas više čas manje spretno oponašanim rimskim satirami, i prema Vigilijevim „georgica" udešenim pjesmami didaktičnim, a još gore na skroz neuspjelimi Plautinskimi i Terencijskimi komedijami, a ponajgore načinom Senekina groznoga i užasnoga patosa izpjevanim tragedijami.

Od nekoliko hiljada italijanskih komedija nema nijedne, koju bi smo kao vriedniju izmedj ostalih mogli izuzeti, a još manje ima ikoja taka tragedija, od kako je prvi Trissino (1478—1550), učeći ali ne shvaćajući Aristotelove poetike, spjevao Sofonizbu, pak do pošljednje.

Slaba su naknada za te neuspjele komedije i tragedije one hiljade „favole pastorale“, u kojih u ono najotrovnije vrieme moralnoga života, grčki idil, dramatički preradjivahu.

Tako zalutava pjesnička umjetnost, kada prestane pjevati narodu, jerbo pjesnika srce zanosi da pjeva, a kada stupi u službu mecenata umjetnosti, pred kojimi je pjesnik rad svoja studija i obrazovanost raskriliti!

Ovi od naroda odieljeni pjesnici, a sabrani u književničke akademije „tupih, neotesanih, smetenih, divljih, mahnitih, zabludjelih, dosadnih, smamljenih“ i t. d., kojih već u svakom gradiću i po više bijaše, njegovahu u 16. vieku velikom ljubavi i novelu, pisanu prozom, u kojoj mnogi dospješe do velike stilističke vještine.

I u didaktičnoj prozi, raspravljajući načinom Platonovim ili Ciceronovim filozofska problemata, imaju mnogi odlični stilisti, a medju historiografi, kojih ima već od 13. vieka u napried, stoji Italijanom još i danas kao uzoran stilista Nicolo Machiavelli († 1527).

Ako u prebujnoj vrevi, kojom Italija u 16. vieku sva kipi, nastojeći, da antiki literarni sviet uskrisi k drugomu svomu životu, ili da ga barem prenese u italijanski govor, ako u tom nastojanju imasmo često žaljeti, što su pisci, uzgredne znakove smatrajući bitnimi, zagrezli stranputice, to u ostalih granah umjetnosti: u graditeljskoj, plastičnoj i slikarskoj stvoriše, učeći stare uzore, djela, kojim do sada nema ravnih, i čini se, da se osobito u slikariji italijanskoj 16. vieka ljudska vještina za sve viekove iscrpla, postigavši savršenost, kojoj se potomstvo divi, ali nema nade, da bi joj se dovinulo do jednakoga stepena. Italijanska slikarija 16. vieka napunila je cielu zemlju kao kaki ogroman muzej umjetninami prvoga reda; iz nje se skoro svi svjetski muzeji Evrope napuniše, a u matici kao da se taj gubitak i ne opažava!

Kako je napram ovomu zlatnomu vieku kulture u 16. vieku u Italiji biedno stanje kulturno u Hrvatskoj!

Pomislimo li na jadnu vladu hrvatskih i ugarskih kraljeva Vladislava II. i Ljudevita II., kako je patriotskim srcem razložena godinu po godinu u učenih raspravah akademika Matije Mesića (Književnik I. 401—431 i 504—543; Rad I. 1—65; VIII. 30—105; XIII. 17—80; XVIII. 77—164; XXII. 55—205), i sjetimo li se na biedne ostanke, koji od Hrvatske preostaše nakon muhačke bitke, pak kako se i tim ostankom granice u 16. vieku pred turskim biesom sve većma suzivahu (vidi dr. Rački Književnik III. 510—541), dakako da u toj iz temelja razrovanoj zemlji malo

sretnije prošlosti, nesnosne sadašnjosti, a zdvojne budućnosti, ne mogoše biti ni spomena o kakovu kulturnom nastojanju.

U toj tužnoj pustoši tadašnje Hrvatske jedina je, kako pjesnik reče, zelena oaza duhu rodoljuba grad Dubrovnik.

Srce se Hrvatu uznosi, kada pogledom od razvalina svoje domovine, koje priete da će svaki čas zasuti posljednje branitelje svoga zavičaja, skrene na revno književno nastojanje Dubrovčana u 16. vieku.

U premnogih pjesmah i elegijah pjevaju ljepotom „vile" zatravljeni pjesnici svoj vaj i tugu; pozdravljaju se, razgovaraju i tješe književni drugovi u poslanicah; u pokladno vrieme ječi bogat trgovački grad veselimi koledami i pjesmami od maskerate; jegjupke obilaze gradom i uče gospoje travam, koje čuvaju dugu ljepotu i vjeru muževa; tamo narod sluša i gleda, kako će Abraham žrtvovati Izaka, ili kako se rodi spasitelj; drugdje gledaj i slušaj kako mladi pastiri luduju za krasnom Tirenom; ondje ti se opet prikazuje jagunasta obiest Dubrovačke mladeži. „Pomet družina", da ne zaostane za ostalim književnim družinami mladih plemića ima ruke tako pune posla, da su pjesnici prinudjeni u „jedno zasjedanje" sastavljati svoje „komediole"; drugi su opet rad, da od grčkih priča učine hrvatske tragedije; a na svršetku vieka i nježne ženske ruke prionu uz taj hrvatski rad: Speranca i Julija Bunićeva i Flora Cucerićeva zanose svojim duhom pjesnička srca na žestoku ljubav, a obćenje s tiem tankoćudnim umnicami gladi i uljepšava oblik pjesama.

Svaki će mnogom hvalom priznavati nastojanje Dubrovačkih historiografa, što su tolikom ljubavi istraživali i opisivali političku i kulturnu slavu svoje domovine; ali žaljeti je veoma i niko ne može odobriti, što ih je ljubav toliko zanosila, te su nam svojimi radnjami pojmove posve pomutili.

Dolcijeve „Ragusinae perpetuae libertatis adversus Venetos vinditiae" prenesao je revni Appendini u svoje „Notizie istorico-critiche", i kako je ta kniga u naše doba bila običajna, gledasmo Dubrovnik u neobičnom sjaju, kojim razdragan pjesnik ushitom kliknu:

„Da mletački nenavidan lave
Gledaše te kroz stoljeća mnoga,
I ne mogav silom, htje na varku
Podložit te sto krat svome Marku."

Mnoga bi nas doista bludnja u novije doba bila minula, da nam je mjesto Apendinijeve knjige, koja toliko srcu godi, služilo trieznije djelo Engelovo „Geschichte der Freistadt Ragusa“, koje se ljubavi bavi dubrovačkom historijom, ali ne pušta srcu, da smami um.

Pak ipak još i u Engelovu djelu, buduć piscu ne bijahu pri ruci noviji izvori, ima dosta toga kriva, čim o pravom stanju Dubrovačke prošlosti dolazimo u bludnju.

Istom u najnovije dane raskrio nam je čarobnu zavjesu nad prošlosti Dubrovačkom akademik Šime Ljubić (Rad V. 44=123; XVII. 1—70), iznoseći iz mora mletačkoga arkiva suvremene isprave, da o njih omjeri svaku viest Dubrovačkih historiografa, koliko je naprama italijanskim povjestnikom istinita.

Iz tih rasprava proizlazi podpunom sjegurnosti, da je Dubrovnik od 998. pak sve do 1358. godine, riedkim prekidanjem, stajao u podpunoj državnoj odvisnosti od republike mletačke; a istim se načinom iz tih rasprava osvjedočavamo, da nam je u Dubrovniku i u vrieme njegova najvećega blagostanja, od god. 1358—1526. uzaludo tražiti plemenite energije, iz koje bi potekao čin, izveden u korist općega čovječanstva ili uže domovine Hrvatske. Dubrovčani u vječitoj agoniji za svoju samostalnost i trgovinu, ne umiju ove braniti drugim načinom, nego mitom, prosjačeć u isti čas milost različitih vlasti, koje su medj sobom najgori neprijatelji. Jedini i najveći rat, što ga Dubrovčani imahu, bijaše s Hercegovcem Stjepanom Kosačom, s kojim se zavadiše i zaratiše radi *poklada*, koji mu ne htjedoše povratiti, kako je bio tražio, ili kako drugi tvrde, radi soli, pak i iz toga rata izidjoše samo pomoću sultanovom sretni, obletjevši prije prošnjom i Srbiju, i Bosnu, i Ugarsku, i papu, i Mlečane. Hvaljena plemenitost Dubrovčana, da su tolikom požrtvovnosti štitili svakoga, koji bi k njim pribjegao utočište tražiti, ta se doista gubi u ništa pred vjere dostojnim svjedokom, koji nam pripovieda, kako su ugovor učinili s velikim bosanskim kraljem Tvrdkom, kada je bio počeo pomagati Hrvate u onom znamenitom političkom pokretu njihovu na svršetku 14. stoljeća. Oni kralju dopuštaju, da slobodno dodje u Dubrovnik; ali ako se kraljica Marija oslobodi svoga zatvora, tad će mu dati rok, do kojega se ima iseliti, ako ga kraljica bude iskala i tjerala; a ako se kraljica oslobodi, pak ga stane iskati i tjerati prije, nego je došao k njima, za taj slučaj da ga već ne primaju u grad! (Rački Rad II. 138.) Kad napram tomu ugovoru uzmemo na um, koliko

su blago ti bjegunci u Dubrovniku ostavljali u poklad, mislim, da ćemo uzrok dubrovačkoj pripravnosti, da ih k sebi primaju, sasvim drugdje nego u njihovoj plemenitosti tražiti.

U obće u cieloj dubrovačkoj historiji nema ubiljezene nijedne zgode, da bi Dubrovčani bud u svjetskih bud u hrvatskih i srpskih katastrofah bili uplivali ili kojim velikim ili kojim plemenitim činom, nego je nasuprot mnogi list historije ispisan ponašanjem Dubrovčana, koje ćemo mladeži radje pripovjediti kao primjer sramote, nego da im ga preporučamo kaó dičan primjer našljedovanja.

Trgovački, ili (ako nam je dopušteno poslužiti se pravim izrazom) upravo kramarski egoizam, to bijaše glavan motor cielomu dubrovačkomu političkomu životu. Nikada se u tih kamenitih zidinah tih još kamenitijih srdaca nije primila nijedna ideja, koja je drugdje sviet trgala iz teških okova sredovječnoga duševnoga robstva. Za golemu cienu najstrožega servilizma napram Rimu kupovahu onaj biedni profit, koji im dolažaše od trgovine s narodi svake vjere.

Trgovačka mudrost i lukavština, pak prema ovoj udešeno strogo, točno i pravilno kretanje državne makine, rani trgovački ugovori s različitimi gradovi, i novčano blagostanje, koje od tuda poticaše, to su jedini znameniti momenti, s kojih život Dubrovački dobiva neku znamenitost. Mnogu ćemo zahvalnost dugovati, ako nam akademik dr. Matković svoja studija o Dubrovniku s te strane uzeta nastavi, kako ih je do sada započeo (Rad VII. 180—266 i XV. 1—70).

Budući nam u literaturi mišljenje i čuvstvovanje narodno progovara, naravski da će govor, kojim nam dubrovačka knjiga progovara, imat sasvim drugu nutrnju vriednost, nego što do sada mišljasmo da ima.

Ježuvita Appendini iskitio nam je u drugom dielu svojih kritičnih bilježaka i literarno nastojanje Dubrovčana hvalom, da nije čudo, ako u narodnjem ushitu poslije godine 1835, nemajući drugih proizvoda umjetne hrvatske literature, a imajući u rukuh slučajno koji bolji proizvod Dubrovački, povjerovasmo riečim Apendinijevim, pak proglasismo Dubrovčane uzorom klasiciteta, koji treba sa svake strane učiti i našljedovati.

Da je Apendini hvaleći Dubrovačke pisce mnogo toga, kao što velimo, na pamet napisao ili prepisao, tomu sam imao prilike navesti neke eklatantne slučajeve u historiji Dubrovačke drame. Tako

kada Držićev „drama pirni“ drži djelom kao što je Gvarinijev „pastor fido“, ili kada Vetranićevu Hekubu, Bunićevu Jokastu, Lukarićeva Atamanta drži prievodi s jezika grčkoga, ili Gučetićevu Dalidu prievodom Giustieve Dalide itd.

Ako smo već za Apendinija prinudjeni uzeti, da nepoznavaše onoga, o čem piše (jer bi inače bili prisiljeni držati, da je hotomice izvraćao istinu): nije se doista čuditi mnogim velikim bludnjam, u koje smo u novije vrieme i sami dolazili pišući, Apendiniju poslušni, o Dubvovčanih; nije nam se tomu čuditi, po što nam sama djela, o kojih pisasmo, bijahu nepristupnija nego Apendiniju: on ih, budući rodjen Italijan, može biti ne razumievaše, a mi ih, budući ta djela bijahu u teško pristupnih rukopisih, ne poznavasmo.

Prva i najveća pogreška, koju nalazimo u dosadanjem pisanju o Dubrovačkoj literaturi, jest ta, što je pisci drže tolikom, da je smjelo kao jednako vriednu stavljaju u paralelu s literatarom drugih evropejskih naroda, da i s literaturom italijanskom. Da pripomožem oprostiti nas od te velike bludnje, držao sam potrebnim na početku svoje rasprave u nekoliko crtah prikazati razvoj prebogate književnosti italijanske.

Kolika je razlika medju te dvie literature, vidi se već kad pomislimo na početak svakoj. Dubrovačkoj literaturi fale naprama italijanskoj ciela tri vieka: trinaesti, četrnaesti i petnaesti, jerbo jedva da još književan rad prvih Dubrovačkih pjesnika Držića i Menčetića možemo staviti u 15. viek. Mislilo se doista, da je mnogo starija hrvatska literatura u Dalmaciji izginula. Na tu misao navele su rieči, koje Hanibal Lucić piše u svojoj posveti Robinje Paladiniću govoreći: „Takove bo te pisni u pridnje vrime iznaštene biše, i općahu se puku prikaživati samo na konac, da razlike drugih kriposti i pomanjkanja slišajući i gledajući, svaki sam sebe i život svoj umiti bude prociniti i srediti.“ Nu ako uzmemo na um grozničavu točnost, kojom Dubrovački historiografi kupe viesti o svojih književnicih, a ne znaju nikojemu od Menčetića starijemu traga, nego izrično njega i Držića drže za početnike hrvatskomu pjevanju u Dubrovniku: ne ćemo pogriešiti tvrdeći, da Lucić onim „u pridnje vrime“ misli Grke i Rimljane. Isto tako malo a i manje pokazuju na kaku davniju hrvatsku literaturu rieči Marulićeve u priedgovoru k Juditi: „Evo bo historiju tuj svedoh u versih, po običaju *naših* začinjavac, i jošće po zakonu onih *starih poet*“, koje rieči sasvim jasno pokazuju na Marulićeve suvremenike, i stare klasične pjesnike. Još se ovim drugim zaključkom dolazilo do

misli o većoj davnini Dubrovačke hrvatske literature: forma, kojom Menčetić i Držić pjevaju, tako je umjetna i teška, da ne možemo na ino, nego ako uzmemo, da nijesu početnici; nu mislim, da niko ne će Dubrovački dvanaestorac držati teškim sa svoje umjetnosti, kojom je gradjen, nego radje ćemo tu tegobu tražiti u njegovoj nespretnosti, koja je glavan biljeg svake najranije umjetnosti.

Znajući danas, kaki bijaše u istinu život Dubrovačke republike, ne ćemo u njoj ni tražiti ranoga oduševljenja za umjetnošću. Ako i jesu pretjerane crte najstarijega humaniste Ivana Ravenskoga, koji se negdje godine 1394 bavio u Dubrovačkoj službi: ne će nas ipak ni najmanje zateći njegova viest o Dubrovniku, da baveći se zanatom i nastojeći kako bi do čim većega bogatstva došao, ne haje ni malo za znanost, uljudnost i umjetnost. I prvi učitelj, kojega 1434 pozvaše k sebi, da im bude „artium doctor", i Philippus de Diversis de Quartegianis istom treba da Dubrovčane nagovori, da mu dadu zgradu, u kojoj će im djecu učiti. Pak tako se i učeni Fiorentinac Angelus Politianus čudi nekomu Dubrovačkomu latinskomu pjesniku Ivanu Gučetiću († 1527): Quis non attonitus audiat hominem ab Illyrico mercimoniis, ut inquit Plautus, eruendis vendundisque occupatuḿ, florentibus adhuc annis tantos in omni poëtica fecisse progressus (Kukulj. Marulić XL).

Da se upravo istom u 16. vieku u Dubrovniku započeo nešto zamašniji kulturni život, tomu nalazimo i vanjskoga poticaja.

Već odkako je Muhamed 1463 srušio Bosnu, tražili su Dubrovčani svojoj stravi i trepetu pomoć u skrušenih i zdvojnih procesijah, a odkako je Bajazit 1483 Hercegovinu, pošljednju samostalnu zemlju oko Dubrovnika zauzeo, visila je republika u vječitom strahu na rubu propasti, da se svaki čas u nj sunovrati. Imajući u ovakom prenapetom stanju svoga srca upravo u to doba najuža trgovačka snošenja s državom španjolskom, na koju spadaše dolnja Italija, gdje je u 16. vieku, kako vidjesmo, literarno i u opće umjetno nastojanje posvuda vrelo i ključalo, pak uzimajući uz to na um, kako su privatni Dubrovčani, pomažuć u 16. vieku krišom Španjolce u nesretnih ratovih s Turci, mnogu štetu u svojoj trgovini trpjeli: eto nam dovoljno razloga, zašto se upravo istom u 16. vieku i trgovačko srce Dubrovčana potreslo, da u umjetnosti potraži zadovoljnost i razbi brigu.

A kako da stanje umjetnosti u 16. vieku u Dubrovniku stavimo u paralelu s onim, kakovo je u Italiji? Koje Dubrovačke spomenike

plastične i slikarske da usporedimo s jednakimi spomenici italijanskimi, kad ih u Dubrovniku nema nikakovih?

Ostaju nam jedini spomenici književni, koje možemo prispodobiti, a i s timi bolje ćemo učiniti, ako ih ne svedemo u paralelu s italijanskimi, jerbo se nevaljana slika istom onda prikazuje kako je kukavna, kad ju držimo na poredo s takovom, koja je od nje daleko i daleko bolja.

Cielo humanistično nastojanje Dubrovčana sastoji od nekoliko pjesnika, koji latinskim jezikom pjevahu elegije, epigramata i religiozne pjesme. Najznamenitiji izmedju tih pjesnika odgojeni su u tudjini i prosluli su u tudjini. U samom Dubrovniku nema još ni u 16. vieku traga drugomu kojemu humanističnomu nastojanju: o sabiranju, tumačenju, prevadjanju starih klasičnih spomenika nema u Dubrovniku u 16. vieku spomena.

Dubrovačkoj hrvatskoj literaturi fali svaka originalnost; ona je samo u toliko hrvatska, što je pisana hrvatskim jezikom. Nadalje, kad razaberemo vrsti literature, koje su u Dubrovniku njegovane, opažamo, da je s te strane ciela Dubrovačka knjiga veoma jednostrana. Najposlije kad još i taku jednostranu Dubrovačku literaturu razgledamo, uvjerit ćemo se, da u 16. vieku nije prešla granica najkrvavijega početka.

Dubrovački pjesnici prenose neka italijanska djela na jezik hrvatski. Čim dalje istraživanje Dubrovačkih rukopisa u najnovije dane napreduje, tim većma padaju naše iluzije o originalnosti Dubrovčana, ili barem o njihovu poznavanju i preradjivanju drugih, nego li italijanskih djela; pak s toga nas uz žalostne rezultate toga istraživanja obuzimlje posvema obrazložen strah, nije li ciela ta literatura do riedkih i neznatnih iznimaka prievod s italijanskoga. Budući ta literatura takova, naravski da u sadržaju njezinu ne ćemo naći nijedne hrvatske narodnje zamisli, a kad toga nema, dakako da ta knjiga nikada nije prodirala u srce samomu narodu, nego je ostajala ograničena li na bedeme gradske, i u tih bedemih samo na književničke krugove. Najasniji biljezi, da je ciela ta radnja Dubrovačka prosto prevadjanje tudjih plodova, opažava se na tome, što izmedj dobrana broja Dubrovačkih pjesnika 16. vieka nema ni jednoga, koji bi se ženialnošću iznad ostalih daleko odlikovao: svi rade po jednoj šabloni.

Ako se razgledamo, da vidimo koje vrsti pjesničke dolaze kod Dubrovčana 16. vieka njegovane, koji kukavan pogled! Pjesničke proze nema baš ni truna, ni novelistične, ni didaktične, ni historio-

grafijske. Epske poezije opet baš upravo ništa. Tragedija imaju 5 s italijanskoga prevedenih, jednu s grčkoga, i još jedinu Dalidu, koja nije prievod, nego je sastavljena od dvie italijanske tragedije, nu i to je gadan plod bolestne fantazije, za koji bi nam skoro milije bilo, da ga ni nema. I za ove tragedije, što ih ima, možemo, kako sam u historiji Dubrovačke drame iz bližega obrazložio, sjegurnošću ustvrditi, da nijesu u Dubrovniku nikada prikazivane bile. Od dramatske umjetnosti preostaje još komedija, koje, ako ovamo pribrojimo i srodna „pastirska prikazivanja", ima nekolicina od Nalješkovića i Marina Držića. Ova su djela još jedina originalna, ali tako su primitivna, tako bez ikojega umjetničkoga plana i govora, kako iz gdjekojega predgovora doznajemo, improvizatorno skrpana, da bi im čovjek u historiji literature najradje dao mjesto, koje u italijanskoj knjizi zauzimlje pučka kommedia dell' arte. Odbivši kolik mu drago dio na pjesničko pretjeravanje, ostavljaju nam Dubrovačke komedije sliku o životu Dubrovčana u 16. vieku, da nam se isti još u većem stepenu ukazuje malen i smiešan, nego što si ga do sada predstavljasmo velikim i veličanstvenim. Kako je Dubrovačkim trgovcem malo do poezije bilo stalo, osobito do poezije, koja bi se daljnih krugovah bila dojimala, tomu neka bude dokazom, što uz toliku pobožnost gradjana Dubrovačkih od religioznih drama u cielom 16. vieku nemaju nego 5 komada. Još nam preostaje spomenuti nekoliko suhoparnih poslanica, koje su za nas bez ikojega interesa, te nešto malo po italijanskom spjevanih pjesama od maskerate i Čubranovićevu Jegjupku, kojoj opeta pade dosadašnja vriednost njezina, odkako je i njoj prof. Zore pronašao italijanski izvor (Rad XXVII). Napokon ima još najviše lirskih pjesama, a kako su ove i formalno i sadržajem po hrvatsku knjigu neznatne, o tom je obširno i temeljito već drugi nego ja progovorio (Jagić. Trubaduri i hrvatski lirici).

Još bi s jedne, pošljednje strane mogli u ovih hrvatskih Dubrovačkih spomenicih tražiti neku znamenitost, a ta je strana lingvistična. Usudjujem se smjelo ustvrditi, da niti s te strane nemožemo djela Dubrovčana preporučivati studiju bud ikoga osim filologa. Ako je Dubrovački hrvatski govor bio onaki makaronski, kako dolazi u komedijah Držićevih, vidi se, da su pjesnici mnogim trudom izučavali čist hrvatski jezik, i filolog će do ista iz tih spisa izvoditi po koje čisto i jezgrovito zrnce hrvatske starine i leksikalne, i gramatikalne, i sintaktične. Nu manje vješt čitatelj prije će doći u pogibelj, da se premnogimi italijanizmi i izraza i izreka

koje u tih spisih dolaze, išteti, nego da se nauči pravilnosti ili čak eleganciji hrvatskoga jezika. Da Dubrovački spisatelj bude vješt hrvatski stilista, to je stvar nemoguća. Ako i jesu Dubrovčani uslijed velikoga naloga okolišnoga naroda u grad veoma rano od Rimljana iliti Italijana postajali Hrvati, ipak aristokrati Dubrovački, a iz tih redova jesu pisci, ti nijesu nikada zaboravili svoga tudjega, ili da bolje rečemo pravoga poriekla, i kad vidješe, da im hrvatski jezik počima već i u sudbenih raspravah premah dobivati, a oni 1472 godine stvore zakon, da rasprave i zaključci senata imaju uviek u italijanskom jeziku bivati. Za učitelje pozivahu obično Italijane, pak od kuda da se nauče vještini hrvatskoga govora, čemu se hoće mnogo vježbanja, kada taj u gradu bijaše iskvaren, a u javnosti i školi vladaše drugi jezik? Obseg njihova literarnoga nastojanja tako je uzak, da ni na tome polju nemahu prilike izvještiti se hrvatskomu jeziku, da bi njime umjeli izricati više pojmove, ili liepom formom zaodievati misli. Proze nemaju nikakove, a krug pojmova i misli, kolik je u pjesmah, taj je tako neznatan, toliko put se jedni pojmovi i misli do dosade opetuju, da bi leksikon, izvadjen iz Dubrovačkih spisa, veoma mršav ispao.

Istinitost moje tvrdnje najbolje ću pokazati ispitujući Zlatarićev prievod Sofoklove Elektre. Ako ikoji, Zlatarić bio je izmedj Dubrovčana do ista znanstveno uzobražen, bavio se izučavanjem hrvatskoga jezika putujući po krajevih, u kojih se najbolje govori; njegov prievod Elektre jest plod zrele muževne dobe, u koji polagaše velik trud, da ga je držao vriedna posvete knezu Zrinskomu, pak ipak ni Zlatarić nije nipošto bio dorastao, da bi nam bio uzmogao Sofokla prevesti tako, da bi njegov trud mogli danas s ikoje strane preporučivati studiju, kamo istom našljedovanju.

Videći, da će se ove moje misli mnogim učiniti nepromišljeni i prenagljeni sudovi, scienio sam potrebnim, da Zlatarićev prievod ispitam u tanje i obširnije, nego što je prema njegovoj vriednosti potrebito; ali potrebita je ta točnost, da pripomože oprostiti nas od veoma krivih pojmova, koje još danas o Dubrovačkoj literaturi gojimo.

Prispodabljajući koji prievod s originalom, valja nam na dvie stvari pozornost svratiti; po najprije, e da li je prevodilac kazao *što* je u originalu, a za tiem, e da li je svojim jezikom iste misli *onako* zaodjenuo, kako su u originalu zaodjevene. Prvomu uvjetu može zadovoljiti istom taki prevodilac, koji dovoljno poznaje smisao teksta, a drugomu hoće se još teži uvjeti, da prevodilac s jedne i s druge

strane razumije i dokučuje duh jezika, kako se kod sličnih pojmova u svakom drugačijim izborom izraza i različitom formom sloga očituje. Kako je naprama svakomu od dvaju spomenutih zahtjeva zadovoljio naš Zlatarić, kazat ću prispodabljajući svaki dio originala na po se s prievodom; samo jednu općenitu opasku o cielom prievodu ne mogu zgodnije smjestiti, nego je odmah ovdje uvodom spominjem. Za grčki jambski trimetar uzeo je hrvatski prevodilac poznati Dubrovački dvanaesterac srokom šeste i dvanaeste slovke dvaju veraza. Prema broju slovaka u grčkom trimetru, doista je taj dvanaesterac posvema prikladan, da sličnom formom grčki metar prikaže hrvatski; a kako je u dvanaestercu, po mojem opažanju, po nešto pazen naglas jambski, onaj bi nam srok na kraju veraza, povlačeći na sebe glas govora, još većma služio, da metar bude nalik kao da raste, koje je prema karakteru dramatskoga pjesničtva toli potrebno da bude. Nu sva ta ispričavanja gube se u ništa i ne možemo nego da posvema osudimo izbor Zlatarićev, kada pomislimo na onaj srok poslije šeste slovke dvanaesterca, kojim ne samo da se svaki veraz kida u dvie rastavljene polovine, nego se i svaki cieli dvanaesterac rastavlja od drugoga, kidajući (što je po dialog veoma štetno), s jednoga k drugomu prielaz. Prevodilac je dakle tiem izborom u svom prievodu sasvim zameo trag karakteru grčkoga originala, a da toga nije učinio u korist i prema duhu hrvatske metrike, toga ne treba iz bližega obrazloživati.

Ispitivanje toga dvanaesterca, kaki je bez obzira naprama metru u grčkom originalu, ne spada u ovu raspravu, ali mnijem da ne će biti nezgodno, ako već i na ovom mjestu spomenem, da za Zlatarićev dvanaesterac, kaki je u ovom prievodu, nije moguće pronaći nikoje pravilo, kojega se drzi, kada mu se jedna rieč ili slovka svrši a druga počne samoglasnim: jedan put ih slieva u jednu slovku, a drugi put ih u posvema jednakom slučaju pušta rastavljene. Ta nedošljednost čini te je Zlatarevićev veraz veoma nezgodan čitati.

U prologu na pr. dolazi sinieeza u ovih verzih:

Sinu‿Agamemnona, ki glava Grkom bi“

Ovdje će medjutim valja da biti zgodnije da u rieči Agamemnona u početku prema grčkomu uzmemo anapest.

„Kad njih moć usi‿ona trojansku vlas dobi“
„Davnji je Argo‿ovoj, u ki si doć želil“

„Oreste! a zatim polje je Lice‿o toj“
„I tebi, Pilade, srčani priatelju“

Ovaj veraz ostaje jednako nezgodan čitati, bud da uzmemo u rieči priatelju slovke *ia* stegnute u jednu, bud da ih pustimo rastavljene, pak da radje prema grčkomu rieč Pilade čitamo kao anapest.

„Tim ćeš tako reć. Mi ćemo‿u toj it“ (!)
„I posut zgar vlasmi, na glavi ke ću‿ustrić“
„Ni‿edna rič zla, koja s koristi može bit“
„Da im ću kako taj zviezda‿isteć, ka pramen“

Napram ovakim verzom mnogo ih ima više brojem, u kojih nema siniceze, a opazit je na istih barem to jedno pravilo, da siniceza ne dolazi nikada u sredini dvanaesterca, što bi dakako već radi sroka s drugim verzom bilo teško izvesti, jerbo bi u takom slučaju i u drugom verzu trebalo slovke spajati.

Na pr.:

„Iz koga krijući izvedoh tebe van“
„Oreste tim sade ovo ti ja velju“
„Veće nij stamnieše; osvanu bieli dan“
„Od smione mladosti uzdržiš u sebi“
„Naviesti smrt moja, a pak živ pridju k njim.“

Bez razloga ostaju pako napram onim prvim primjerom slovke nestopljene u ovih verzih:

„Prie dake neg čeljad po dvoru počne it“
„Moj dragi, proć meni tvu vieru i ljubav.“
„Neg uši opravan visoko uzdrži“
„I k boju pripravan svrće se i rži“
„Za toj ću t' otvorit svu misal a u toj“

itd.

Sasvim drugačijim tokom teku Zlatarevićevi dvanaesterci u njegovih lirskih pjesmah, a tromosti i prekidanosti onih u njegovu prievodu uzrokom je dakako upravo to, što imamo pred sobom prievod, pri kojem se je svakomu, budući vezan na rieči originala, mnogo mučnije kretati, pa kako istom da ne bude Zlatariću, koji si je stavio zadaćom, da jezgrovitu punoću Sofoklovih izraza i kitnjasti slog zbije u tjeskoban okvir dvanaesteračkoga shemata.

Gledajući ovaj nesretan izbor Zlatarevićeva metra, čovjek bi na prvi mah pomislio, da je prevodiocu može biti sam grčki original nepoznat bio.

Prevodeći Tasova l' Amintu liepo se pjesnik napram italijanskomu originalu kanio sroka, a kako da toga nije učinio prevodeći Grka, kojemu je srok posvema nepoznata stvar? Zar toga prevodilac nije znao?

Već i sama biografija Zlatarićeva izrično nam dokazuje, da je pjesniku doista grčki original bio poznat. Čovjek koji bi god. 1579 radi svojih izvanrednih sposobnosti u 23 god. svoga života izabran rektorom Padovanske velike škole, o tom se, pazeći na onu dobu skoro i prekomjerna entuziazma za grčkim klasicitetom, već a priori neda pomisliti, da grčkoga jezika ne bi bio poznavao, a o našem pjesniku upravo izrično biograf napominje, da je „od slavnoga Petra Vittorija korenito naučio jezik grčki.“ (Kukuljević Zlatarićeva djela. Zagreb. 1853. pag. VI.). Lektira Sofoklovih tragedija bijaše do godine 1597., koje Zlatarić svoj prievod posvećuje knezu Zrinskomu, po cieloj Evropi veoma običajna. Do te godine bila su već mnoga štampana izdanja učenomu svietu po cieloj Evropi poznata. Aldinska editio princeps od godine 1502 bi preštampavana u Fiorenci 1522 i 1547; u Parizu 1528; u Hagenauu 1534; u Frankfurtu 1544, 1549, 1551, 1555, 1567. I komentari k Sofoklu, spisani od Didima, Horapolona, Aristofana Bizantskoga, Androtiona i Praksifana, i ti bijahu do toga vremena cielomu svietu iz izvadaka, učinjenih od Joana Laskara i štampanih u Rimu 1518, dovoljno poznati. Dà učeni se sviet do toga vremena toliko zanimaše Sofoklovimi tragedijami, da je uz tekst Aldine već i nova recenzija istoga u Parizu 1553 od Adrijana Turneba štampana. Ovo glasovitim bizantinskim gramatikom Demetrijem Triklinijem revidirano i novimi sholiji providjeno izdanje preštampano bi Henrikom Stefanom u Parizu 1568, a i drugdje jošte sve prije prievoda Zlatarićeva. (Schoell Gesch. d. Griech. Literatur. I. 242).

Uz take okolnosti nema sumnje da je Zlatarić upravo s grčkoga prevodio, na što nas upućuju i rieči samoga pjesnika, koji naslovom svojoj knjizi piše „Elektra Tragedija. Gliubmir pripovies pastirska, i Gliubav i smrt Pirama i Tisbe. Iz *rechie* Tugieh jezika u Hrvackij isloxene“ (Kuk. l. c. XIII), a u posveti ove knjige knezu Zrinskomu piše „Stavih se zatiem s jednakom požudom *učinit arvacku Garkinju Elektru Sofoklovu.*“

I cio prievod prispodobljen s originalom evidentno nas upućuje, da prevodiocu grčki tekst pak i sholia grčka bijahu pri ruci, jerbo akoprem valja da metar hrvatski prevodioca predaleko odvodi od literalnoga prevadjanja, ipak nas premnoga mjesta vode grčkomu vrelu.

Da je prevodilac poznavao i tumače grčkih sholiasta vidi se jasno kada prevodi k verzu 43 izraz „ἠνθισμένον“ „sid i star;“ u 46 „μέγιστος δουρίξενος“ „meu njimi odavna, pokli se svrši rat, priazan jes glavna;“ ili veraz 85 „καὶ γῆς ἰσόμοιρ' ἀήρ“ „Povietarce, koje zemlju obtiečeš sa svih strana;“ 240 „μήτ' εἴ τῳ πρόσκειμαι χρηστῷ i da bih još bila za dobra človika udana.“ 345—6:

„ἔπειθ' ἑλοῦ γέ θάτερ' ἢ φρονεῖν κακῶς
ἢ τῶν φίλων φρονοῦσα μὴ μνήμην ἔχειν“
„Za toj vidj, ali bit voliš ti bezumna
Ali oć u zabit pridrazieh razumna.“

363—4.

„ἐμοὶ γὰρ ἔστω τοὐμὲ μὴ λυπεῖν μόνον
βόσκημα, τῆς σῆς δ' οὐκ ἐρῶ τιμῆς τυχεῖν“
„Meni bud samo toj, čim ću moć provesti
Nesrićni život moj, ne želim tve česti“

550—1.

„εἰ δέ σοι δοκῶ φρονεῖν κακῶς
γνώμην δικαίαν σχοῦσα, τοὺς πέλας ψέγει“
„I ako na tvoj sud ne činim toj uprav,
Buduć odasvud samnome razlog prav,
Otac je kriv tebi, podj na nj zlo govori,
Jer zlobom sam sebi dozva zlo i stvori“

1066:

„βόασον τοῖς ἔνερθ' Ἀτρείδαις“
„Nu Orestu naviestite“

1193:

„τίς γὰρ σ' ἀνάγκη τῇδε προτρέπει βροτῶν“
„Ke tebi činiše nevolje služit ih“

1282.

„ἔσχον ὀργὰν
ἄναυδον οὐδὲ σὺν βοᾷ κλύουσα
τάλαινα“
„Srčna bih i gork jad činjaše mene mrit;
Nemoguć zudjeno dobro toj, ko gledah,
Uživat svršeno, govoreć kako htjah;
I gdi još na volju vapeći ja nesmih
Izjadat nevolju, malo pri' ku sliših“

Još jasnije vidimo da je Zlatariću upravo grčki tekst bio pri ruci, kada uz sholion k verzu 24:

„ἐσθλὸς εἰς ἡμᾶς γεγώς“

prema grčkomu:

„τοῦ εἶναι πιστὸς εἰς ἡμᾶς“

doslovce prevodi hrvatski:

„proć meni tvu *vjeru* i ljubav;“

ili rieč u verzu 72:

„ἀργέπλουτον“

prema grčkomu tumaču: „ἄρχοντα πλούτου“ hrvatski: da vladam njegov hram i carstvo njegovo“

ili kada veraz 112:

„σεμναί τε θεῶν παῖδες Ἐρινύες“

prema grčkomu tumaču: „εὐφήμως ὡς καὶ τὸ Εὐμενίδες“ hrvatski prevodi:

„I vi kćeri višnjih, slavne
Eumenide;

ili veraz 445:

„ἐξ ὑπερτέρας χερός“

prema grčkomu tumaču: „ἀντὶ τοῦ ἰσχυροτέρας“ hrvatski: s jačim rukama.

Sva je prilika da je Padovanski rektor poznavao i latinski prievod Winsheimov, još godine 1546 u. Baselu štampan, ali s razloga, koje razložismo, nema sumnje, da je prevoditelj upravo i poglavito samu grčku maticu pred sobom imao.

Priedjimo već k samomu prievodu.

Prolog. Upućen bogom Apolonom dolazi Oreste sa svojim prijateljem Piladom i starim pedagogom u Argivsku zemlju, u gaj Inahove kćeri, pred Pelopidske dvorove u gradu Mikeni, da svoju majku Klitemnestru i njezina nužljuba Egista ubije; ne očitom silom, nego prievarom i lukavštinom, jerbo su mu i oni istim načinom bili ubili oca njegova Agamemnona, kada se iz Trojanskoga rata bješe povratio. Stari Pedagog tumači okolicu, Orestu nepoznatu, jerbo ga na dan Agamemnova umorstva bijaše jošte kao nejako diete iznio iz očinskih dvorova, primivši ga iz ruku njegove sestre Elektre, koja ga krijući bila otela majčinu i Egistovu biesu. Oreste hvaleći besprimjernu ljubav vjernoga sluge, šalje ga u dvorove, neka naviesti, da je Oreste kod Pitskih igara nesrećom poginuo, pak da evo Klitemnestrin prijatelj u Fokiji, Fanotej šalje u žari sahranjen

pepeo, koji će poslije sam (Oreste) s prijateljem Piladom, kao toboži Fanotejevi ljudi, donieti, a do toga idu na očev grob, da mu se poklone. Prizivljući osvetnik Oreste bogove u pomoć, začuje u dvorovih jecanje, i vjeran brat rad je pričekati, da vidi nije li to nesretna sestra Elektra, nu stari ga pedagog odpravlja najprije grobu očevu.

Tumačeći pedagog Orestu scenu veli:

τὸ γὰρ παλαιὸν Ἄργος, οὑπόθεις, τόδε,
τῆς οἰστροπλῆγος ἄλσος Ἰνάχου κόρης

koje Zlatarić prevodi:

Davnji je Argo ovoj, u ki si doć želil,
A to je kćere gaj Inaka staroga itd.

pri čem kako vidimo, nije spazio, da je ἄλσος Ἰνάχου κόρης apozicija k τὸ παλαιὸν Ἄργος. Epiteton Jonin οἰτροπλὴξ κόρη Niemac, koji lako rieči sastavlja, može liepo prevesti:

„Der Bremsenwuthgepeitschten Inaheidin Hain;“

Italijan se nezna pomoći drugačije nego prevodi:

„dell asillita
D' Inaco figlia è quello il luco;“

Englez opisujuć kaže

„the grove of the gadfly driven daughter of Inachus.“

Tako se pomaže i Francez:

„voici le bois de la fille d' Inachus, devenue
furieuse par la piqûre du taon;“

naš Zlatarić pomaže se riečmi

„ka niekad na svit taj pritrpi zla mnoga“

a time doista u mnogo rieči nije ni malo značenje epiteta οἰστροπλήξ izrazio.

Dalje grčke rieči:

αὕτη δ', Ὀρέστα, τοῦ λυκοκτόνου θεοῦ
ἀγορὰ λύκειος. οὑξ ἀριστερᾶς δ' ὅδε
Ἥρας ὁ κλεινὸς ναός......

prevodi Zlatarić:

Oreste! a zatim polje je Liceo toj,
Boga, ki s nemilim vukovi bije boj.

Na lievu stranu nas, sveta je crkva toj,
Zgradjena ka na čas Junoni bi slavnoj.

„Polje Liceo" do ista nije spretan izraz prema grčkomu „ἀγορὰ λύκειος", njem. „Likeischer Marktplatz"; ital. „il foro Liceo"; engleski „market-place"; frances. „la plaçe Lycienne," nu znajući, da hrvatski *trg* pravije znači *die Waare* (Vuk. lex.), a *pijaca* da nije hrvatska rieč, lahko bismo prieko toga prešli, kao i prieko suviše opisana epiteta „λυκόκτονος" „ki s nemilim vukovi bije boj", koje Niemac liepo prevodi: „dort zeigt sich dir des Wölfewürgers lykischer Ringplatz" i Italijan:

„e quello
è il consecrato al lupicída nume
foro Liceo";

nu veoma nas smeta kada „Ἥρας ὁ κλινὸς ναός"; Zlatarić prevodi: „sveta je crkva zgradjena ka na čas Junoni bi slavnoj", jer ovdje osim što je epiteton grčki veoma neliepo i neugodno a bez potrebe razvučen, još se i rieči „crkva" napram grčkomu „ναός" pojmovi grčki i kršćanski jako nezgodno miešaju. Niemac liepo veli:

„Zu meiner Linken, steht,
Der Hera *stolzer Tempel*";

Italijan:

„Quell che a sinistra sorge,
L' *inclito tempio* è di Giunone".

Mirno bismo nadalje prešli što „Μυκήνας τὰς πολυχρύσους" na prosto prevodi: „grad svršeno bogati" (njem. Prunkerfüllte Stadt), nu sasvim je nespretno preveo veraz:

„πολυφθορόν τε δῶμα Πελοπιδῶν τόδε"
„I tvojieh starieh dvor ovi pun nesviesti,
Pun smrti, nerazbor u kom se namjesti".

Italijan:

„e questa de' Pelópidi infelice casa";

Njemački:

„Und hier des Pelopidenstamms mordschwangeres Haus".

U verzu 15. „srčani prijatelju" ne prevodi nikako grčki „φίλτατε ξένων" „vielgeliebter Freund" „de' miei familiari il piu diletto" „o dearest of attendants" „o le plus cher des serviteurs", jerbo „srčan" znači: herzhaft, feurig, animosus (Vuk. lex.). „λαμπρὸν ἡλίου σέλας" (v. 17.) „der Sonne heller Glanz" „la chiara luce del sole"

Zlatariću je samo „sunčan zrak“ „μέλαινα εὐφρόνη“ „düstre Nacht“ „atra notte“ „noćni mrak“; „εὐγενὴς ἵππος“ (25) „edelbürtig Ross“ „destrier generoso“ „konj bojni; „ἀναγκαία τύχη“ (48) „hartes Missgeschick“ „averso caso“ „zla smrt“: „ἐκ τροχηλάτων δίφρων κυλισθείς (49) „aus dem radbeflügelten Rennwagen stürzend“ „giù traboccando dal cocchio corrente“ „s kola na tle pal budući“; „καρατόμοι χλιδαί“ „des Hauptes Lockenzier“ „il raso onor del capo“ „vlasi na glavi ke ću ustrić“.

Iz ovih opazaka, koje evo učinih k Zlatarićevu prievodu prologa Elektri, do ista se vidi, da je prevodilac velikom pomnjom učio grčki tekst, ter poznavajući komentare, dobro je svako i najteže mjesto razumio, do onoga jednoga odmah na početku spomenutoga mjesta, koje se medjutim istom u najnovije dana počelo pravo razumievati. Nu iz istih opazaka mislim, da je opeta svakomu dokazana i druga, koja ide ljepotu prievoda, a tu se usudjujem smjelo ustvrditi, da se je krasota Sofoklova prologa u prievodu posvema izgubila. Ljepota pjesničkoga govora pokazuje se iznad svega u sretnu i vještu izboru epiteta, a da je Zlatarić ovo ili nikako ili veoma nespretno na hrvatski prenio, o tom ima gori na 85 grčkih veraza dovoljno nabrojenih primjera.

Ali ne samo u ovih pojedinostih u prievodu, nego i u cielom u opće nema traga ljepoti dikcije Sofoklove, koji bješe pčela na cvjetnatom polju atičkoga govora. Zlatarić hipotaktičke izreke originala pretvora u paratakticke, hipotetičke u temporalne i t. d. čime ne samo da ruši poglavite zahtjeve vjernosti, koje tražimo da budu u prevodioca ispunjeni, nego mu pod perom njegovim umjetan i precizan slog originala postaje raskliman i običan. Na taki prievod silila je pjesnika očevidno okolnost, što Dubrovčani 16. vieka u opće hrvatskomu slogu bijahu preslabi, da bi kadri bili vjerno prenositi Sofokla, a kad tomu nedostatku jošte dodamo suviše dodavanje rieči u prievodu ili neumjestno izostavljanje, na što je pjesnika opeta očevidno silio nesretan metar, ne možemo do ista na nikoji način naš prievod još i danas držati klasičnim, da bi ga komu preporučivali uzornim primjerom.

Imao sam do sada priliku u pet puta točno proučavati original Elektre, i nijesam nikada propustio da ne bi naš prievod s originalom točno prispodabljao, pak s toga sam siguran, da ne govorim prenaglo, tvrdeći, da u cielom prievodu nema nijedne partije, koju bismo jošte i danas smjeli preporučivati i staviti kao primjer liepa prievoda.

Predaleko bih zašao, kad bih toga cielom tragedijom, išao iz bližega dokazivati. Stegnut ću se u napriedak na to, da navedem mjesta, koja su u prievodu krivo prenesena i da razmotrim, kako su prevedena epiteta, samo ću ovdje u prologu navesti neka mjesta, neka budu toj tvrdniji svjedočanstvom. Pri tom mi je veoma žaljeti što boraveći u mjestu, od književnoga svieta tako odlučenu, od engleskih i franceskih prievoda nijesam mogao dobaviti si nego u prozi učinjene, a od njemačkih jedini Tudihunov od god. 1838. i nješto bolji Minkvičev od god. 1844., na koji svaki put, kad izrično ne spomenem, mislim, pak italijanski od Feliča Belotija (Milan 1855.), ipak će i ovi mojemu poslu biti dovoljni.

Stari pedagog n. pr. bodreći u ranu zoru Oresta na brzo djelo govori:

> νῦν οὖν, Ὀρέστα καὶ σὺ φίλτατε ξένων
> Πυλάδη, τί χρὴ δρᾶν ἐν τάχει βουλευτέον.
> ὡς ἡμὶν ἤδη λαμπρὸν ἡλίου σέλας
> 'Εῷα κινεῖ φθέγματ' ὀρνίθων σαφῆ,
> μέλαινα τ'ἄστρων 'εκλέλοιπεν εὐφρόνη.
> Πρὶν οὖν τιν' ἀνδρῶν ἐξοδοιπορεῖν στέγης,
> ξυνάπτετον λόγοισιν· ὡς ἐνταῦθ' ἐμὲν
> ἵν' οὐκέτ' ὀκνεῖν καιρός, ἀλλ' ἔργων ἀκμή.

njemački:

> Nun haltet also schleunig Rath, was zu thun,
> Orestes, und du, o Pylades, vielgeliebter Freund!
> Der Morgenvögel lauter Chor erwacht bereits,
> Emporgerufen durch der Sonne hellen Glanz,
> Die Sterne schwanden und die düstre Nacht entfloh.
> Eh also Jemand aus des Hauses Pforte tritt,
> Bedenkt den Plan der Rache! Denn es gilt anjetzt
> Nicht mehr zu zaudern, sondern scharf an's Werk zu gehen.

italijanski:

> Or tosto, Oreste, e tu, Pilade amato,
> È da pensar che far si dee. La chiara
> Luce del Sole i matutini versi
> Muove gia degli augelli, e la stellante
> Atra notte sparì: pria ch' uom fuor esca,
> Un consiglio fermate. A tal noi siamo,
> Che di prest' opra, e non d' indugi, è tempo.

Evo kako je to razvučeno, nespretno i mjestimice **nerazumljivo** kod Zlatarića prevedeno:

Oreste! tim sade ovo ti ja velju,
i tebi, Pilade, srčani prijatelju,
da vam se svitovat potribno jes ured,
što ćemo poslovat, koji li sliedit red:
jer ptice razbudi na pjesni sunčan zrak,
ter ih je čut svudi, ginući noćni mrak.
I zviezda, kih bieše po nebu sa svieh stran,
veće nij; stamnieše; osvanu bieli dan.
Prie dake, neg čeljad po dvoru počne it,
na pospieh ovdi sad htiejte se zgovorit.
Došli smo na misto, gdi veće nij, ekniti,
neg dielo prem isto najbrže stvoriti.

Oreste ganut ljubavi vjerne sluge odvraća;

ὦ φίλτατ' ἀνδρῶν προσπόλων, ὥς μοι σαφῆ
σημεῖα φαίνεις ἐσθλὸς εἰς ἡμᾶς γεγώς.
ὥσπερ γὰρ ἵππος εὐγενής, κἂν ᾖ γέρων,
ἐν τοῖσι θεινοῖς θυμὸν οὐκ ἀπώλεσεν,
'αλλ' ὀρθὸν οὖς ἵστησιν, ὡσαύτως δὲ σύ
ἡμᾶς τ' ὀτρύνεις καὐτὸς ἐν πρώτοις ἕπει.

njemački:

O theurer Diener, wahrer Freund, was legst du mir
Für klare Zeichen angeborner Treue dar!
Denn wie ein edelbürtig Ross, obschon betagt,
Vor keinem Schreckniss zittert und den Muth verliert,
Nein, hoch das Ohr spitzt: also pflegst auch du zu thun,
Spornst uns zum Kampf an, und beginnst ihn selbst zugleich.

italijanski:

O de' miei famigliari il più diletto,
Come buono e amoroso a me ti mostri!
Qual destrier generoso che non perde
Per vecchiezza gli spirti, e ne' cimenti
Porta ritti gli orecchi, in simil guisa
E noi tu spingi, e vai tu inanzi il primo.

kod Zlatarića:

Svietliem ti zlameni ti kažeš nepristav,
moj dragi, proć meni tvu vjeru i ljubav.

Kako kad konj bojni ostari, ne gubi
hrabrosti prednieh dni u prikoj pogubi,
neg uši opravan visoko uzdrži,
i k boju pripravan svrće se i rži,
tako ti vriednosti, pri ovoj potrebi,
od smione mladosti uzdržiš u sebi:
zoveš nas, i ne daš, da se već zaman ckni,
i prvi počimaš na pomoć bit meni.

Podjimo dalje.

Udaljivši se poslije prologa predagog, Oreste i Pilade, dolazi na pozornicu biedna Elektra, da suncu i nebu tuži svoje jade; i akoprem je stanovito odlučna, da se ne će kaniti plača za nesretnim ocem svojim, ipak zdvaja, da li će moć dugo podnieti nevolju, ako joj bogovi ne pošalju brata u pomoć.

Zlatarić je anapestni sistema i antisistema prenio svaki u 7 strofa, svaku od 4 osmerca, srokom 1, 4; 2, 3. Ritam tih osmeraca očevidno je trohejski, koji je dakako anapestnomu ritmu diametralno protivan. Ne znam je li do danas ko pokušao u hrvatskih anapestih pjevati, to bi do ista bila stvar veoma tegotna, nu vješta prevoditelju trebalo bi na svaki način tražiti metar, koji bi anapestom bio analogan. Dubrovčaninu 16. vieka ne ćemo zamjeriti, ako se je poslužio prvim boljim najlakšim metrom, ne pazeći koliko odgovara karakteru metra u grčkom originalu, samo što takoga prevoditelja ne ćemo moć držati uzornim primjerom i za današnje dane.

U lirskih partijah iskitili su dakako grčki pjesnici tragedija svoj govor još većma zgodnim izborom pjesničkih izraza, koji su suviše urešeni čestim dodavanjem krasnih epiteta, ter ako je Zlatarićev prievod već u dialogu daleko zaostao za tom ljepotom, naravski, da mu se ovdje prievod još dalje odmaknuo od krasote originala.

Odbivši ove nedostatke ipak su lirske partije u prievodu mnogo ugodnije čitati nego dialog, a to jerbo osmerac pjesnika više nesili na ono nespretno i nemilo razvlačivanje originala, s kojim se u dialoških partija sastajemo.

Sve što rekoh biva na prvi pogled jasno, ako bud koju izreku originala prispodobimo s našim prievodom.

Grčki n. pr.:

ὦ φάος ἁγνὸν
καὶ γῆς ἰσόμοιρ' ἀήρ, ὥς μοι
πολλὰς μὲν θρήνων ᾠδάς,
πολλὰς δ' ἀντήρεις ᾔσθου

στέρνων πλαγὰς αἱμασσομένων.
ὁπόταν δνοφερὰ νὺξ ὑπολειφθῇ.

njemački:

O himmlisches Licht,
Und o Aether, gespannt um den Erdkreis rings,
Wie scholl euch oft mein Klaglied,
Wie hörtet ihr oft, dass schmerzreich
Aufhallenden Tons ich die Brust wund schlug,
Wenn die Schatten der Nacht abscheidend entflohn.

italijanski:

Oh del matin tu pura
Luce, ed aere che tutta empi egualmente
La terra, oh quanto udiste
Suono da me di triste
Queremonie, e frequente
Batter di questo sanguinante petto,
Sempre che al dì l' oscura
Notte diè loco!

kod Zlatarića:

O svietlosti čista izbrana,
Ka dan stvaraš, kad istiečeš,
I ti, koje zemlju obtiečeš,
Povietarce, sa svieh strana;
Mnoge t' čuste moje cvile
I udorce mnoge, kojim
Davam rane prsam mojim,
Kad se noćne tme odile.

92. „ἤδη“ prevedeno je bez smisla „zač“. 104. „ἀλλ' οὐ μὲν δὴ λήξω“ ne valja „kroz toj ne ću vik parjati“. 92. „μογεροὶ οἶκοι“ „Jammerpalast“ „miserable house“ „odieux sejour“ „stanza infelice“ „nevoljna kuća“.

Sasvim je u prievodu zatrt trag signifikatnim riečim originala:

95. ὅν κατὰ μὲν βάρβαρον αἶαν
φοίνιος Ἄρης οὐκ ἐξένισεν.

Der nicht in dem Kampf mit den Troern erlag,
Von dem Ares *begrüsst* in der blutigen Schlacht.

Koga u tudjem
Kraju, u boju, u najhudjem
Strahu ne ubi nitkor mačem.

99. „φοινίῳ πέλκει“ „morderous axe“ „hache homicide“ „tödtenden Beil“ „željezom“ a imamo liepu rieč *ubojit*.

Teško, da će danas kojem Hrvatu goditi u prievodu polatinčena imena:

110. Ἑρμῆς, Ἅιδης, — Merkurio, Pluton, a na istom mjestu opeta grčko Perzefona, kako to kod Zlatarića dolazi.

Parodos, u kojoj se kor trudi prekomjernu mržnju i tugu Elektrinu utješati i ublažiti nadom u povratak Orestov, preveo je Zlatarić dvanaesterci, dočim nas drugdje barem u lirskih partijah štedi tom nespretnošću. Vidi se, da se je prevodilac trudio, da jednakim brojem dvanaesteraca u svakoj strofi i antistrofi ponešto prikaže strogu simetriju metra, koja originalom vlada; ali ni u tome nije posvema dobro uspio. Naprama 18 dvanaesteraca strofe α′ dolazi do ista upravo 18 u antistrofi α′, ali već napram 20 dvanaesteraca u strofi β′, dolazi u antistrofi β′ samo 18, pak tako opeta i napram 16 dvanaesteraca u strofi γ′ dolazi 18 u antistrofi γ′.

Da istaknemo istom najglavnije mane u prievodu ove partije:

V. 167. „ὁ δὲ λάθεται ὧν τ᾽ ἔπαθ᾽ ὧν τ᾽ ἐδάη“ „er hat sie vergessen, die freundliche Liebe, vergessen *der Boten Ermahnungen*“ „Ma quegli oblía le provide cure e gli avvisi miei“ kod Zlatarića „u zabit vré obra sva na svit jur ka je primil zla i dobra“.

214. οὐ γνώμαν ἴσχεις ἐξ οἵων
ἀγαθῶν οἴας εἰς ἄτας
ἐμπίπτεις οὕτως αἰκῶς;
πολὺ γάρ τι κακὸν ὑπερεκτήσω
σᾷ δυσθύμῳ τίκτουσ᾽ ἀεὶ
ψυχᾷ πολέμους.

njemački:

Schaut nicht dein Herz, welch Loos du gewannst,
Von der Höhe des Glücks durch eigene Schuld
In so schimpflichen Jamer gesunken?
Denn du stürztest dich tief in der Trübsal Fluth,
Weil stets dein Geist missmuthig sich selbst
Unfrieden gebar.

italijanski:

Ragion non fai da qual primio stato
Per tuo proprio voler precipitaeti
In sí misera guisa?

Già d' affannosi guai
Fuor di misura assai
A te stessa, infelice, hai procacciato,
Col cruccioso tuo spirto ognor contrasti
Suscitando, e litigi.

kod Zlatarića:

Jeda ti ne znaš
Ku domom zatoj rat nepravo svedj imaš?
Jer čim se proričeš nemirna u sebi,
nemilieh potičeš na gork gnjiv proć tebi,
ter patiš zla svaka.!!

Pjesnička epiteta ove partije evo kako je Zlatarić preveo.

121. ὢ παῖ δυστανοτάτας
Ἠλέκτρα ματρός, τίν' ἀεὶ
τάκεις ὧδ' ἀκόρεστον οἰμωγάν.

Kind *unseligster* Mutter, sprich
Sprich Elektra, warum du so
Trostlos jammerst und *nimmersatt* wehklagst.

O kćeri, o kćeri, Elektra matere
hude, *ke nevjeri nij slike nigdiere*,
što se gubiš tač za ćaćkom roneći
Agamemnonom plač, *počinut ne hteći.*

147. „στονόεσσ' ὄρνις ἀτυζομένα“ „der in ewigen Klagen (den Itis) bejammernde *schüchterne* Vogel“ „that *mournful* bird who *trembling* is always, lamenting“ „žalosna ptica“.

198. „δεινὰν δεινῶς προφυτεύσαντες μορφάν“ „und erzeugten ein Werk *graunvoller* Gestalt *grauenvoll* an das Licht“ „terribly generating a terrible form“ „prije tegaj način priek odrediv nemilo“.

206. „τοὺς ἐμὸς ἴδε πατὴρ
θανάτους αἰκεῖς διδύμαιν χειροῖν“

„Wo den *verruchten* Mord
Mein Vater erlitt von der *Zwillingshand.*

„in che il mio genitor da due feroci
diverse mani a sè recar sì rea
morte indegna vedea“.

„Kad otac moj prija ljutu smrt od ruk zlih“.

U prvom epejzodionu, koji dolazi poslije prologa, najprije Elektra (251—327) zabrinutu koru razlaže svoju golemu nevolju, koju trpi

živući u kući zametavana i prezrena od matere i Egista, koji u obiesti ne zatajivaju radost nad umorstvom Agamemnonovim, i kaže koru, da joj je slaba nada u skori povratak Orestov.

U ovoj su partiji iznad ostaloga ili sasvim nespretno ili i krivo prevedena mjesta:

275. „ἡ δ᾽ ὧδε τλήμων ὥστε τῷ μιάστορι
ξύνεστ᾽, Ἐ ρ ι ν ὺ ν οὔτιν᾽ ἐκφοβουμένη."

„Sie, die dem Blutbesudelten ohne Scham sich naht,
Von keiner *Rachegöttin Zorn* zurückschreckt."

„Trista ella è sì, con quell' empio ardisce
Viver congiunta, e non temer d' alcuna
Vindice Erinne."

„I toli smina je s krvnikom hudim steć,
da mirno dni traje, *pakla* se ne bojeć".

282. „ἐγὼ δ᾽ ὁρῶσα δύσμορος κατὰ στέγας
κλάω, τέτηκα κἀπικωκύω πατρὸς
τὴν δυστάλαιναν δαῖτ᾽ ἐπωνομασμένην
αὐτὴ πρὸς αὑτήν·"

„Ich Aermste muss dies alles schaun, und wein im Haus,
Zerfliess' in Thränen, und bejammere jenes Mahl
des Vaters, wie sie nennen ihr verruchtes Fest,
Abseits und einsam;"

„ciò veggendo, in mie stanze io con me stessa
Piango, struggomi, gemo su l' orrenda
Cena del genitor (tal si noma)."

„Ovo ja gledaje, u dvoru uzdišem,
žalos me skončaje, ter tužna smrtno mrem,
i trgam sve vlase, i plačem od gnjiva
cić gostbe, koja se ćaćkova naziva.
Skroveno toj činim."

287. „αὕτη γὰρ ἡ λόγοισι γενναία γυνὴ
φωνοῦσα τοιάδ᾽ ὀνειδίζει κακά."

„Denn dieses bloss in Worten hochgesinnte Weib
Ergiesst sich scheltend also mir in Schmähungen."

„koju stvar huleći mati to privridna
psuje me vapeći."

289. „ὦ δύσθεον μίσημα, σοὶ μόνη πατὴρ
τέθνηκεν; ἄλλος δ᾽ οὔτις ἐν πένθει βροτῶν;"

„O Gottverwünschte, ging der Vater dir allein
verloren? Trauert keiner sonst auf Erden mehr.“

„Oh spirto in ira a' numi,
Perduto hai forse il genitor tu sola?
Non evvi in lutto altro mortal nessuno?“

„Tebi li, reci mi, samoj smrt oca uze,
ter sama medj svimi prolievaš tač suze?“

292. „οἱ κάτω θεοὶ“ „unterirdische Götter“ „gli dei d' Averno“ „the infernal gods“ „les deux infernaux“ „duhovi od pakla“.

303. „ἐγὼ δ' Ὀρέστην τῶνδε προσμένουσ' ἀεὶ
παυστῆρ' ἐφήξειν ἡ τάλαιν' ἀπόλλυμαι.“

„So harr ich Arme dass Orestes *dieser Noth*
Erlöser komme, bange stets verzehrend mich“

„Ed io misera intanto mi consumo,
Sempre aspettando che a cessar quest' onte
Venga Oreste.“

„Ja čekav Oresta, da me *njih* slobodi.
duše mi već nesta u ovoj nezgodi.“

Epiteta su u ovom komadu prevedena: 273. „ξὺν τῇ ταλαίνῃ μητρὶ“ „mit meiner schnöden Mutter“ „con la trista madre mia“ „with my wretched mother“ „ma trop coupable mère“ „s materom;“ „ὦ δύσθεον μίσημα“ „o Gottverwünschte“ „spirto in ira a' numi“ „impious object of hatred“ „objet de la haine des Dieux“ „o glavo navidna.“

Ovaj razgovor kora i Elektre prekida dolazak sestre Hrisotemide, koja bez uspjeha nastojava Elektru nagovoriti, neka se kani tolike oporosti napram Klitemnestri i Egistu, kojih opačina i obiest i nju veoma vriedja, ali s mogućnijim nije dobro prieti se; ako se ne pokori, odlučili su Elektru živu zatvoriti u podzeman stan. Elektru ne plaše ni takove groze, a doznavši od sestre, da je mati šalje grobu Agamemnonovu žrtvami, uplašena današnjim snom, da se je Agamemnom vratio na ovi sviet, zaklinje Elektra svoju sestru, neka te neprijateljske zrtve baci, a ponese grobu njezin vlas i pojas. Hrisotemida udovolji prošnji Elektrinoj, koja iz onoga sna Klitemnestrina, snivana upravo na dan Agamemnonova umorstva, crpe najbolju nadu u Orestov skori povratak (528—471).

U ovoj partiji opažamo iznad ostaloga ove nedostatke u prievodu.

331. „θυμὸς ματαῖος“ „eitler Zorn“ „ira insana“ „vain anger“ „ressentiment inutile“ „tašta pamet.“

332. „καίτοι τοσοῦτόν γ' οἶδα κἀμαυτήν, ὅτι
ἀλγῶ 'πὶ τοῖς παροῦσιν

„Ich kann in Wahrheit sagen, dass auch mich das Loos,
Das uns betroffen, foltert."

„Quanto ancor io delle presenti cose
M' accori, io 'l sento."

„I vjeruj, poznavam u meni najbolje
kako se skončavam cić ove nevolje."

341. „δεινόν γέ σ' οὖσαν πατρὸς οὗ σὺ παῖς ἔφυς,
κείνου λελῆσθαι, τῆς δὲ τικτούσης μέλειν."

„Schlimm, dass du deines Vaters als sein eigen Kind
So kalt vergissest, und der Mutter freundlich denkst".

„Trista cosa egli è pur, che di tal padre,
Di qual sei figlia, lui più non membrando,
Sol della madre abbi pensiero".

„Velmi je stvar tužna, da oca zabivaš,
materi poslušna odviše čim bivaš."

351. „οὐ ταῦτα πρὸς κακοῖσι δειλίαν ἔχει;"

„Verräth sich hier blos schlechter, nicht auch feiger Sinn?"

„Non è questa viltà, guinta a mal' opra?"

„Jeda tim za dosti, osvenj zla inoga,
ne kažeš lienosti, i srca strah tvoga?"

361. „σοὶ δὲ πλουσία
τράπεζα κείσθω καὶ περιρρείτω βίος."

„Lebe wenn du willst,
An reichbesetzter Tafel und in Ueberfluss."

„A te s' apponga
Lauta la mensa, ed a tua vita abondi
Copia de tutto."

„Tebi sva hrana taj obilna zadosti,
i dobra uživaj i svake radosti."

367. „οὕτω γὰρ φανεῖ πλείστοις κακή,
θανόντα πατέρα καὶ φίλους προδοῦσα σούς.

„Denn also wird
Die grösste Schande treffen dich, da du Verrath
Am todten Vater und an deinen Freunden übst."

„A tutti
Parrai così del trucidato padre
Rea traditrice, e degli amici tuoi?

„Za toj će mnogi bit, s razlogom ki budu
tebe zvat i scienit odveće prihudu,
gdie mrtvu ćaćku tvom, i druzim priateljem,
s tolicim neharstvom protivna s' tač u svem.“

384. „νῦν γὰρ ἐν καλῷ φρονεῖν“ „Noch hast du zum Besinnen Zeit“ „or d' aver senno è tempo“ „ter imaj već pamet.“

Stihomitiju, koja sada sliedi u razgovoru Elektre s Hrisotemidom, nastojao je Zlatarić, da i u hrvatski prevede stihomitski, i u tom je, do na dva mjesta samo, do ista uspio, ali pun sadržaj ovih veraza, kao i svih, koji jošte unapried dolaze u stihomitiji, taj je u prievodu najgore izopačen. Tako

392. „βίου δὲ τοῦ παρόντος οὐ μνείαν ἔχεις.“

„Dein gegenwärtig Leben gilt dir also nichts.“

„Ter ti se ne haje ovaki žitak oć.“

393. „καλὸς γὰρ οὑμὸς βίοτος ὥστε θαυμάσαι.“

„Ein schönes Leben wahrlich dass man staunen muss.“

„Bella è mia vita in vero!“

„Jeda što provodim zivot pun radosti.“

394. „ἀλλ' ἦν ἄν, εἰ σύ γ' εὖ φρονεῖν ἠπίστασο.“

„So wär es wirklich, wenn du klug zu sein gelernt.“

„Bella sarebbe, ove prudenza in opra
Pôr tu sapessi.“

„Da umieš pravo, dim, vesel bi t' bio dosti.

i t. d.

415. „πολλά τοι σμικροὶ λόγοι
ἔσφηλαν ἤδη καὶ κατώρθωσαν βροτούς.“

„Oft haben wenig Worte schon
Gestürzt und aufgerichtet manchen Sterblichen.“

„Già le poche parole anco sovente
Prostraro a terra e rivelato han l' uomo.“

„Zač jedna rič mnokrat
mogla je mnogimi i zivot i smrt dat.“

432. „οὐ γάρ σοι θέμις
οὐδ' ὅσιον ἐχθρᾶς ἱστάναι κτερίσματα
γυναικὸς οὐδὲ λουτρὰ προσφέρειν πατρί.“

„Recht und Pflicht verbeut
Dass Opfer du von einem feindgesinnten Weib
Und Grabesspenden deinem Vater heiligest."

„A te non lice,
Nè officio è pio, per sì nimica donna
Far sagrificii o libamenti al padre."

„Za što se ne prima, buduć stvar neprava,
k ćaćku prit s častima, krvnica ke dava."

444. „ὑφ' ἧς θανὼν ἄτιμος ὥστε δυσμενὴς
ἐμασχαλίσθη κἀπὶ λουτροῖσιν κάρᾳ
κηλῖδας ἐξέμαξεν."

„Nachdem sie schmachvoll tödtend ihn wie einen Feind
Verstümmelt, und mit seinen Locken ihrer Hand
Blutflecken abgetrocknet."

„Da colei l' uccise, e qual nimico
Mozzollo, e per lavacro entro a' capelli
Della sua testa si forbì dal sangue."

„Prikornu ki toli od nje smrt je podnil,
i, kako krvnik zli, izrezan tužno bil,
i ljute zle rane na glavi ke primi,
bile su oprane vodami svetimi."

464. „πρὸς εὐσέβειαν ἡ κόρη λέγει."
„Fromm sind der Jungfrau Worte die sie sprach."
„Pio d' Elettra è il parlar."
„Za milos i ljubav ona toj govori."

466. „τὸ γὰρ δίκαιον οὐκ ἔχει λόγοιν
δυοῖν ἐρίζειν, ἀλλ' ἐπισπεύδει τὸ δρᾶν.

„Gerechte Dinge bieten keinen Grund
Zum Doppelstreit, nein, heischen ungesäumte That."

„Per guista cosa indegno
È il contrastar: far la si debbe, e tosto —

„Zač neimam otiti
proć stvari razložnoj, nego ju sliditi."

U prvom stazimonu (471—515) izriče i kor zaufanu nadu, da će ubojice Agamemnonove u pogubnih Pelopovih dvorovih pravedna kazna sustiči.

*

Preveo je Zlatarić taj stazimon u 9 osmeračkih strofa, od kojih 3 padaju na strofu, 3 na antistrofu, a 3 na epod. Iskvarene verze u originalu (495—499) sasvim je prevoditelj prešao.

Ili krivo il nerazumljivo dolazi ovdje prevedeno:

475. „εἶσιν ἁ πρόμαντις
Δίκα.“

„Evo koja ·hudieh svisti
Ovdi od pravde gre božica.“

499. „ἤτοι μαντεῖαι βροτῶν
οὐκ εἰσὶν ἐν δεινοῖς ὀνείροις οὐδ' ἐν θεσφάτοις.“

„Ja kein finsterer Traum,
Kein Götterwort spricht mehr in Zukunft Wahrheit·“

„Chè fra mortali alcuna
Arte de' sogni interprete
Più non v' avría, nè dell' arcana voce
Pur de' divini oracoli.“

„Već sni naši i odviti
Višnjih ne imu tomačenje.“

Ne možemo nikako odobriti Ztatarićeva prievoda epitetâ u ovom prvom epizodiju i stazimonu, kada ih prevodi ovako:

375. „μακροὶ γόοι“ „ihr ewig Klagen“ „sue tante querele“ „long lamentations“ „longs gémisements“ „tužba nemila;“ 381. „ἐν κατηρεφεῖ στέγῃ“ „in hohler Gruft“ „in bujo speco“ „dark dwelling“ „caverne sombre“ „u vječnoj tamnici;“ 410. „ἐκ δείματος τοῦ νυκτέρου“ „von einem nächtigen Schreckgesicht“ „dalla tema d' un sogno“ „vision nocturne“ „nocturnal fear“ „od sna nikoga;“ 428. „πρὸς θεῶν τῶν ἐγγενῶν“ „bei unseres Hauses Göttern“ „per li patrii dei“ „by the gods of our country“ „au nom des dieux de notre famille“ „Tako te brani bogova onieh vlas, kim je trag naš pridan.“

439. „εἰ μὴ τλημονεστάτη γυνὴ
πασῶν ἔβλαστε, τάσδε δυσμενεῖς χοάς.“

„wär sie nicht das frechste Weib, das je gelebt,
sie hätte solch verhasstes Opfer nimmermehr.“

„se donna più di tutte audace
costei non fosse, sì odiosi onori render.“

„da nije bezočna rodjena
i ćudi zlobnije neg nijedna od žena
ne bi vik onomu tej dare poslala.“

451. „τὴνδ' ἀλιπαρῆ τρίχα“ „diess kunstlose Haar“ „questi squalidi crini“ „this unadorned hair“ „tih kosi pram tamni.“

479. „ὕπεστί μοι θράσος.
ἁδυπνόων κλύουσαν
ἀρτίως ὀνειράτων.“

„Ich fühle Zuversicht,
Seit ich vernahm des Traumes,
Kunde, die mich süss umweht.“

„Tal die speranza ardire
Ora al mio cuor s' appiglia,
Poichè del sogno ho il fausto caso udito.“

„Toj ufanje stekoh sladko
čuvši od sna glase mile.“

485. „οὐδ' (ἀμναστεῖ) ἁ παλαιὰ χαλκόπλακτος ἀμφάκης γένυς
ἅ νιν κατέπεφνεν αἰσχίσταις ἐν αἰκίαις.“

„Auch jenes Mordbeils doppelschneidig
Werkzeug rostet nicht,
Das blutigen Streiches ihn
Schmachvollsten Tod hingab.“

„Nè di sè stessa immemore
Fia quella scure, ond' ei morì con empio
Obbrobrioso scempio.“

„Ni toj gvozdje (ne će parjat osvetu) kim se zgodi,
da bi ubijen tužno odveće.“

491. „χαλκόπους Ἐρινύς“ „Ehernen Schrittes anstürmt auch Erinys“ „strašna i železna Erini pokrivena maglinami.“

492. „ἄλεκτρ' ἄνυμφα γὰρ ἐπέβα μιαιφόνων
γάμων ἁμιλλήμαθ' οἷσιν οὐ θέμις.“

„Den mordbefleckten Ehebunds sündhafte Lust
Erblickte diess kampferfüllte Trauerhaus.“

„(verra Erinne a castigar le sozze)
onde lasciva inigua gara esulta,
micidiali nozze.“

„Za nać onu, ka porazi (doć će Erina)
svoga druga u nesviesti,
i za hudi taj sklad smesti
ki prikorno s druziem skrasi·“

U drugom epizodiju dolazi na pozorište Klitemnestra, da žrtvujući od Apola isprosi, neka joj bog san, koji noćas snivaše u dobro obrati, i ugledavši Elektru, nastoji mati, da je razlozi osvjedoči, kako je imala pravo svoga muža Agamemnona ubiti, ali Elektra joj, braneći svoga oca, te razloge pobije. (516—660).

U ovoj su partiji krivo prevedena mjesta:

525. „πατὴρ γάρ. οὐδὲν ἄλλο σοὶ πρόσχημ' ἀεί.
ὡς ἐξ ἐμοῦ τέθνηκεν. 'ἐξ ἐμοῦ· καλῶς
ἔξοιθα· τῶνδε ἄρνησις οὐκ ἔνεστί μοι.“

„Als einzigen Vorwand hast du stets, der Vater sei
Durch mich getödtet worden. Ja durch mich; es ist
Kein Zweifel: frei bekennen will ich meine That“.

„Il padre tuo (cotal pretesto hai sempre)
Da me fù morto. — È ver, da me; no 'l niego“.

„I otac svedj ti je na ustih. Inoga
Meu nami vik nije razmirja van toga.
Ja ga pogubih s razlogom, ja to znam
i uzrok taj da bi tajàla jur ne imam“.

536. „ἀλλ' οὐ μετῆν αὐτοῖσι τὴν γ' ἐμὴν κτανεῖν.“

„In derren (des Heeres) Macht stand meines Kindes
Leben nicht“.

„Ma dritto alcun sovra la figlia mia
Non avean quelli (gli Achei).“

„Cieća njih nije imao meni kćer ubijat“.

546. „οὐ ταῦτ' ἀβούλου καὶ κακοῦ γνώμην πατρός;“

„Steht solch ein Vater nicht verrucht und rasend da?“

„Ma non talento è questo
Di stolto insieme e scelerato padre?“

„Nije li toj od oca pritamna medju inim, pače stvor
od zaoca?“

610. „ὁρῶ μένος πνέουσαν· εἰ δὲ σὺν δίκῃ
ξύνεστι, τοῦδε φροντίδ' οὐκέτ' εἰσορῶ.“

„Zorn schwellt Elektras Busen; ob mit Recht jedoch
Ihr Herz erregt ist, seh ich, wird nicht mehr bedacht."

„Spirar la veggo aspro rancor; chi prenda
di ciò cura, se giusto, ancor non veggo."

„Vidju je gdi mnogom srdžbom se zažari,
je li toj s razlogom, nevidim, da mari."

U hrvatskom prievodu do ista ni ko ne će lako pronaći pravoga subjekta glagolu „mari", koje je ovdje „Klitenmestra", a po prievodu mišljet ćeš kao da je „Elektra".

612. „ποίας δέ μοι δεῖ πρός γε τήνδε φροντίδος;"

„Was sollt ich auch bedenken wegen dieser mich?"

„Qual prender cura di costei degg' io?"

„Kako mi tribuje već od sad s njom živit?"

622. „ὦ θρέμμ' ἀναιδὲς, ἦ σ' ἐγώ καὶ τἄμ' ἔπη
καὶ τἄργα τἀμὰ πολλ' ἄγαν λέγειν ποιεῖ."

„Schamlose! traun, ich selber, meine Worte und mein
Verfahren lässt dich ungebührlich weiter schmähn."

„Anima invereconda, io son, son io
Dunque, e i miei fatti e i detti miei son quelli
Che parlar ti fan tanto".

„Jeda te, nemila, silim ja, i moje
rieči, i ma dila govorit zlo koje?"

624. „σύ τοι λέγεις νιν, οὐκ ἐγώ. σὺ γὰρ ποιεῖς
τοὔργον· τὰ δ' ἔργα τοὺς λόγους εὑρίσκεται."

„Mit nichten, selber schmähst du dich. Du rufst di That
Ans Licht; die That lobt aber oder schmäht sich selbst."

„Io ciò non dico;
Il dici tu. Tue l' opre sono, e l' opre
Trovan parole."

„Ti praviš toj, ne ja, ka činiš tač stvorom
ter tvoja činjenja skladna su s govorom".

Ovdje (660—680) dolazi stari pedagog, to boži poslanik Fanotejev, i pita, kao da je nepozna, za Klitemnestru. Doznavši od kora, da je evo pred njim, pozdravlja je pedagog (666) „ὦ χαῖρ' ἄνασσα" („o Heil dir Fürstin" „salute a te, regal signora" „Hail, O queen" „je te salue, ô reine") koje Zlatarić prevodi do ista veoma naivno: „kraljice dobar dan", a 1361 i 62 liepo kaže „χαῖρ' ὦ πάτερ" „zdrav

ćaćko“. Rekavši u kratko Klitemnestri, da je poslan javiti smrt Orestovu, nad čime se biedna Elektra sva upropasti, (Klitemnestra je ukori „σὺ μὲν τὰ σαύτης πρᾶσσε“ „Du thue was das Deine (Tudich.) koje kod Zlatarića nevaljano „ti radi o tebi“) umoli ga kraljica, neka potanko pripovjedi način, kako je Oreste poginuo.

I sada (680—763) dolazi onaj vele glasovit izvještaj pedagoga o smrti Orestovoj, kada se u Pitskih igrah natjecao. Taj izvještaj drže uzornim primjerom, kako u tragedijah valja ovakovo epsko pripoviedanje stilistički udešavati, i rad te izvrstnosti i znamenitosti poznat je taj „Bothenbericht“ iz svih veljkih krestomatija svjetske literature. Žaljeti je, ali kada treba istinu reći, valja nam iskreno ispovidjeti, da se je u Zlatarićevu prievodu sva krasota originala izgubila, jerbo ako je prevodilac, ponajvećma upravo zlosretnim metrom siljen, i cielu ostalu tragediju u svojem prievodu slabo prenio na hrvatski jezik, tim je gore uspio u ovoj posvema epskoj partiji. Kako bi ova partija vještim pjesničkim perom prenesena i u hrvatskom jeziku sve krasote mogla sačuvati, neka evo bude dokazom prispodoba Zlatarićeva prievoda s mojim, o kojem sam uvjeren, da mu do pjesničke krasote mnogo treba, ali se usudjujem tvrditi, da je ipak ljepoti originala mnogo bliži nego Zlatarićev, prema kojemu će poslužiti najvidnijim dokazom tvrdnji, koju o cielom Zlatarićevu prievodu gori često spominjasmo.

Istinom, na toj sam i poslan ovdi bil,
i riet ću sve, što sam slišil ja i vidil.
Jer se on odpravi na polja taj ravna,
kojiem se tač slavi Grecia prislavna,
u delfskom rvanju ter igrah hteći bit.
Tuj prvom trčanju čuvši rok naviestit;
kad glasom visocim uzviestnik vapeći
davaše zlamen svim, sred puka stojeći:
pristupi vas svietal tač, da se čudjaše
svak velik ili mal, ko god ga vidjaše.
I kako nad sviemi obličjem hvaljen bi,
tač dieli vriedniemi ostalieh pridobi;
ter s časti dieli se, kad presta već trčat,
i s darom, koji se dobitju obći dat.
I mnoga da t' reku u kratko, vik ne zrih
snage u človieku, ni dila onacih.
Ter on sam darove prijal sve budući,
pokle sam dobi sve pet igar tekući;
vladaoci tad koje činiše ličiti
(običaj kako je) da budu tvoriti,
čestitiem ga zvahu. Ovi je plemenom
iz Arga pravljahu, Oreste imenom,
Agamemnona sin, ki vojsku tač vridnu
povesti ne bi lin pod Troju navidnu.
Tač ova prodje stvar. Nu kad se prigodi,
da komu višnji sgar spravi zla kagodi;
ničja nije moć ni sila tolika,
ubignut da bi moć sud njegov do vika. —
Za što on, drugi dan kad konjskom bješe rok
rvanju brzom dan, u sunčan prem istok,
izide na kolieh s vitezi mnogiem van:
Akiv jedan od tieh bješe; drugi Špartan,
iz Libije dva u toj rvanje vješta sviem;
peti im bješe tvoj s bedevi Tesalskiem,
šesti s Etolije s konji pozlatnimi;
sedmi iz Magnezije bi na broju meu njimi;
osmoga brojahu iz Enije i pod njim
bieli konji rzahu, pripravni igram tim;
pak vitez deveti s Atene biše
grada, ki na svieti bogovi zgradiše;

Baš s tog me slahu, cielu kazati ću stvar.
K mejdanu došav veleslavnu heladskom,
tog lovor vienca Delfske željan pobjede,
kad ču telala svečan gromki zovnut glas
na utrkivanje, u kom je prvi boj,
on udje sjajan, svima ondje divotan,
i k trkališta meti munuv kao bljesk
dar veleČastan steče svoje pobjede.
U malo rieči velu da ti rečem stvar,
junačtva takog muža jošte ne vidjeh.
To znaj: sve što telali još naviestiše
od pet igara skupa s utrkivanjem,
u svih zadobiv vienac dičan pobjede,
Argivca sretna narodu kazivahu,
Oreste, kličuć, sin je slavne heladske
te davne vojske kralja Agamemnona.
I tako stvar ta bi, nu bog kad odluči
ne izbježe ni junak njegvoj pogubi.
Pak i on dodje drugi dan, brzonog boj
pri izlaženju sunca kada bivaše,
sa mnogim upravljanju kola vještimi.
Ahivac bješe jedan; drugi iz Sparte: dva
sa dvopprežnimi koli iz zemlje Libije;
on s Tesalskiem konji peti medj njimi;
Etolac neki šesti s ridjim ždriebcima;
Magnežanin još jedan sedmi pridodje;
a osmi Enijanac s konji bieliem;
iz bogom sazdanih Atena deveti;
Beoćanin izpunjaše deseti broj.

a desetim kolom Beočanin vladaše.
I svaki njih na svom mjestu već čekaše,
miestu, ko tad biše podal mu sreće dar,
po kom ih rediše vladaoci od igar.
Ter, kada slišiše mjedne trublje glas,
svi na dvor skočiše jednaga u taj čas.
Na konje vapeći, trčat ih nukahu,
a uzde držeći u rukah stresahu.
Tim kola škripaje sve polje zamnieše,
a prah se dvizaje uz gori idješe.
I svi se u jedno smešali budući,
šibahu na jedno konje, tač tekući;
Nastojeć svaki njih, da bi mu na pried proć
i kola nazad svih i konje dalek oć.
A konji hrleći svi potni dahtjehu
i pjene vrveći iz usti im idjehu,
tiem kola, još iste konjske se tuj sape
vidjahu nečiste kud pjene tej kape.
Oreste krajnjega stupa se držaše,
na blizu ter njega kola obraćaše,
bedevu desnomu svedj uzdu puštajuć
a uzanj drugomu hitro uztezajuć.
I s cielim koli tak svi dotle tekoše;
neg Enski konji pak uzde prikidoše,
ter plasi vladanje nad sobom ne čujuć,
jur šesto trčanje i sedmo svršujuć,
s koli se libitskimi udriše glavami,
i ovo prvi svim uzrok bi tugami.
Jer kolie sta jedno na drugo posrtat,
tere se neredno razbijat, privrtat;
tuj raspa, nevolje i mnoge žalosti
Krisevo sve polje bi puno zadosti.
To mladac izbrani od Atene videć
kola van odstrani, i ne da konjiem teć.
Po sriedi naglosti tej ošad i smeće,
kieh svak čas silosti idjehu na veće.
Oreste zaisto tekući držaše
poslidnje tad misto, i dobit ufaše;
i tegaj vidivši, ki ostal sam bješe,
konje poplašivši, hrlo ga slidješe.

Na mjesto koje telal žriebom odredi
svak stupi, kola svoja u red postavi,
ter na glas mjedne trublje sunu kao grom;
podviknuv konjem skupa s uzdam stresaše,
i cielo trkalište svud se napuni
od buke silnieh kola i od štropota;
prah vitlaše se k nebu, klupkom smiešani
ne štediše svog biča, da bi pretekli
prednjaku os i njegvih konja soptanje.
Na šinjah točkova i ledjih svaki pun
bijaše pjene, koju konja sprska dah.
Tik same skrajne mete Orest vozeći
os vazda sretno skrenu, pustiv desnomu,
a skupiv uzde blizom konju lievomu.
I prije bjehu svima kola čitava;
tvrdousti al Enijanca ždribčići
svom silom tekuć baš kod samog zavoja,
već šesti sedmi l' put kraj mete prolazeć,
u Barčanina kola čelom udare;
i od sad s jednog zla već jedan drugomu
izvaliv kola padahu, i polje se
Krisejsko razvalinam kola napuni.
To spaziv vješt upravljač uzda Atenski
zauspregnu ter na stran koli skrenuvši
u sriedi pusti vrevu konja smotanih.
Oreste, držeć konje, stražnji gonjaše
pun uzdanja u napokonju pobjedu.
Nu opazivši onog gdje je ostao sam,
on brzim konjem mladim zagrmi,

Stiže ga, i pored tekuć š njim idjaše
i ovi sad napried, sad oni prodjaše.
I nebog, dim uprav, sva ina bješe već
tečenja svršil zdrav, na cielih kolih steć;
kad se obraćaje plaho konj, livu tad
uzdu mu puštaje, udri o stup iz nenad,
tiem slomi pritužan vretena po sride
i ose, ter se van niz kola ukide.
I splel se vas tvrdo uzdami budući
konji ga zlosrdno podrieše tekući.
Kad mladca puk zgleda na zemlju pasti tač,
za žalos uzpreda, i poče tvorit plač,
hrabrosti smišljaje tuj skazal ke je bil,
i posli tač da je nesrićno završil,
potezan on čim bi po zemlji, sad ruke
sad noge dvigal bi uzgori od muke.
Pak s trudom velicim konje utažiše
plemići, ki se s njim na kolieh tuj priše,
i njega u taj čas zdriešiše, nu zaman:
jer mrtav bješe i vas obranjen sa svieh stran.
U krvi tolikoj grezniaše vaskolik
da nijedan prijatelj svoj poznal ga ne bi vik.
Ter velje budući tielo toj stavljeno
na oganj gorući, i u prah zatreno;
u mal sud postaviv Focenski mještani,
nose vam navlaš biv cić toga poslani,
neka bi u svojoj ukopan zemlji bil.
I tako prodje toj, kako sam spovidil.
Što je trud spoviedat, a nam, ki tuj bismo,
hudje zlo bi gledat, neg igdar vidismo.

Ter došav s onim koli u pored, čas taj,
čas onaj glavom premcu konje prestiže.
Biednik sve je pute sretno svršio,
na čitavieh kolih stojeć uspravan.
Al pustiv lievu uzdu konju skrećući,
neopazi gdje koli metu očesa;
po sriedi oglavinu točku razbije,
iz kola skliznu, amovi se zamrsi;
a konji s palim trkalištem srnjahu.
Čim narod spazi gdje se s kola srušio,
nad mlacem biednim udari u tužan plač,
što takim djelom steče toli grozna zla,
čas zemljom povlačen, čas k nebu uzbacan,
dok upravljači kola mukom napokon,
zaustavljajuć trku konja objestnih,
iz remenja izmotaše sveg krvava,
ni prijatelj da ne spozna tu biednu trup.
Na lomači ga vatrom odmah spalivši,
u malo mjeda silno tielo pepelom
od Fočana ti nose ljudi poslani,
u očinskoj da zemlji zadobije grob.
I to ti tako bi, već slušat bolno dost,
a vidjet, kao mi što gledasmo,
od sviuh zala, što ih vidjeh, najveće.

Dalje se u radnji veoma mnogimi primjeri dohazuje, kako je Zlatarić bud krivo bud neliepo prevodio pojedine partije. Klitemnestra povede pedagoga u dvorove, da ga pogosti, a zdvojnu Elektru uzalud kor tješi, da još udilj ima nade u boga. Na to dotrča puna radosti sestra Hrisotemida, ona je na grobu očevu našla žrtve, pak je rad osvjedočiti svoju sestru, da te žrtve ne mogu biti od drugoga nego od nadošla Oresta. Elektra joj to ludo uvjerenje izbi iz pameti pripoviedajući, što je pedagog naviestio, i poziva sestru, da zajednički same ubiju mater i Egista, čim ćę pred svietom veliku slavu postići; nu Hristotemida takav poziv velikim čudom i indignacijom odbija (765—1058).

Neznam, zašto Zlatarić nije preveo verze 764 i 765. Krivo je u ovoj partiji prevedeno:

784. „ἥδε γὰρ μείζων βλάβη
ξύνοικος ἦν μοι, τοὐμὸν ἐκπίνουσ' ἀεὶ
ψυχῆς ἄκρατον αἷμα.“

„Wenn eine grössere Feindin selbst
War die im Haus mir, welche stets das lautere Blut
Des Herzens mir aussaugte.“

„che peste
Anco peggior m' è presso, e il vivo sangue
Del anima mi sugge.“

„Zač ova, jadni crv, samnome živući
pijaše moju krv, žile mi grizući.“

834. „εἰ τῶν φανερῶς οἰχομένων εἰς Ἀΐδαν ἐλπίδ' ὑποί-
σεις, κατ' ἐμοῦ τακομένας μᾶλλον ἐπεμβάσει.“

„Wenn hoffen ihr mich heisset, wiewohl
Jene bedeckt sichtliche Nacht,
Drückt ihr die Gramwelkende noch
Tiefer hinab lieblos.“

„Insulti e irríti
Vie più l' aspro dolore
Che mi strugge, se d' uom che all' Orco scese
Con fato ahi sì palese,
Or tuttavia nell' animo
Speranza alcuna ad alletar m' inciti.“

„Čim ufanje meni davaš
Hteći tužbu da ustavim,

Većma tužnu, jaoh, skončavaš.
Umri srca mog ufanje,
I sva dobra istaštiše;
Istrajavši tko uzdanje
I sva radost moja biše.

836. „οἶδα γὰρ ἄνακτ' Ἀμφιάρεων χρυσοδέτοις ἕρκεσι κρυφθέντα γυναικῶν
καὶ νῦν ὑπὸ γαίας
(ἒ ἓ ἰώ)
πάμψυχος ἀνάσσει“.

„Auch Jener sank, welchen das Weib
Wegen der Goldkette verrieth,
Amphiaraos;
Nun wohnt er im Hades — —
(Wie schmerzvoll)
Als König der Schatten.“

„So che con aurei vincoli
Costretto Amfiarao dalla consorte
N' andò sottera, ed ora . . .
(Ahi qual dolor m' accora!)
Regna immortale “

„Amfiarao kralj niekada
Skriv se, izdan bi od žene
Za dar zlati; nu sad vlada . . .
(Vajmeh) strane živ pakljene.“

843. „φεῦ δῆτ' · ὀλοὰ γάρ“
„Traun, weh' die Verruchte“
„Ali zla njoj pade“

872. „τὸ κόσμιον μεθεῖσα“
„Nicht achtend edle Sitte“
„Oltre il decoro“
„Ošad stid i sram“

898. „μή πού τις ἡμῖν ἐγγὺς ἐγχρίμπτῃ βροτῶν“
„Besorgt vor eines Menschen Ueberfall“
„Se alcun quivi dappresso il piè movea“
„Da se tko gdje skril nij“

911. „ἦ γε μηδὲ πρὸς θεοὺς
ἔξεστ' ἀκλαύστῳ τῆσδ' ἀποστῆναι στέγης"

„Darfst du doch den Göttern selbst
Nicht ohne Strafe dieses Haus verlassend nahen"

„chè di qui , nè per andarne
Ai sacri templi ,impunemente il passo
Discostar non ti lice"

„Nij ti način dan, bez plača da mož poć,
Iz ovih vrata van, u crkvu, još da hoć."

920. „φεῦ τῆς ἀνοίας ὥς σ' ἐποικτείρω πάλαι"

„O deine Thorheit! wie beklag ich längst sie schon"

„Oh com' io nell udirti pietà sento
Della demenza tua"

„Luda ti s', bolim se tobom još od prije"

1015. „πίθου προνοίας οὐδὲν ἀνθρώποις ἔφυ
κέρδος λαβεῖν ἄμεινον,, οὐδὲ νοῦ σοφοῦ."

„Gehorche! Klugheit schätz' ich als das grösste Gut,
Das Menschen kann beglücken und ein weises Herz."

„Renditi a lei. Più prezioso acquisto
D' una savia non v' ha provida mente."

„U to ju poslušaj, jer ništor prem nije
Meu ljudmi na svit saj razuma vridnije."

1025. „ὡς οὐχὶ συνδράσουσα νουθετεῖς τάδε"

„Du rühmst die Schwäche, weil du nicht zu helfen wagst."

1026. „εἰκὸς γὰρ ἐγχειροῦντα καὶ πράσσειν κακῶς"

„Ein böses Wagniss, mein ich, führt zu bösem Ziel"

„A chi mal opra | male avvien poi"

„Slično je, da taj stvar na dobro ne će proć."

1027. Ζηλῶ σε τοῦ νοῦ, τῆς δὲ δειλίας στυγῶ"

„Als klug bestaun ich, aber hass als feige dich"

„Lodo il tuo senno, aborro
La tua viltà"

„Mudra si zadosti, nu me strah mrzi tvoj."

U ostalom do ista je hvale vriedan trud Zlatarićev, što je skoro sve stihomitije ove partije 790—796; 926—946 i 1023—1049 na-

stojao, a neznatnom iznimkom i uspio i u hrvatskom prievodu prikazati stihometski.

Kako je Zlatarić u cielom drugom epeizodiju (516—1058) preveo epiteta, tomu ima dosta primjera na mjestih, koja sam opazio, da su krivo prevedena, povrh toga ubilježio sam:

563. „κυναγὸς Ἄρτεμις“ „Artemis die hohe Jägerin“, „la diva cacciatrice Diana“, „the huntress Diana“, „Diana, ka je sva jur dana po gorah lov lovit“; 568. „στικτὸν κεράστην ἔλαφον“ „un di ramose corna vajo cervo“, „a dappled horned deer“, „einen bunten stolzen Hirsch“, „bilježan jelinak“; 570. „κὰκ τοῦδε μηνίσασα Λητῴα κόρη“, „Drob zürnte Letos Tochter hoch“, „n' ebbe sdegno Diana“, „the daugther of Latona, enraged at this“, „la fille de Latone en fut irritée“, „ciéa ke (riči) u srčbi posla bič božica;

589. „τοὺς δὲ πρόσθεν εὐσεβεῖς
κὰξ εὐσεβῶν βλαστόντας ἐκβαλοῦσ' ἔχεις.“

„während du die fromm
Entsprossenen frommen Kinder aus dem Haus verbannt“

„e via ne scacci i primi“,
Di sante nozze intemerato frutto“, „and driving out your former lawful children, born to a lawful husband“, „tandis que tu as rejeté les fruits légitimes d' une sainte union“, „a goniš tja pravu“; 622. „ὦ θρέμμ' ἀναιδές“, schamloses Kind“, „anima invereconda“, „monstre d' impudence“, „o shameless creature“, „nemila“;

637. „κλύοις ἂν ἤδη Φοῖβε προστατήριε
κεκρυμμένην μου βάξιν.“

„Vernimm denn jetzt, o Phoibos, dieses Hauses Hort,
Der Lippe heimlich Flüstern“

„Ascolta, o Febo protettor, la mia
Coperta prece“

„Dieu protecteur, entends ma secrète prière“

„Hear now, o Phoebus, my
defender, my disguised entreaty“

„O Febo, komu zgradjena ova crkva bi,
Čuj molbe milos tva, ke skrovno šljem k tebi.“

641. „μή σὺν φθόνῳ τε καὶ πολυγλώσσῳ βοῇ
σπείρῃ ματαίαν βάξιν ἐς πᾶσαν πόλιν.“

Dass ihre neidische vielgeschwätzige Zunge nicht
Bosshafte Lüge streue durch die ganze Stadt"

„jer bi sad
neispravnim činila besiedam zvečat grad.
Zloba je velika, ka njom oblada,
i nevies jezika grčega od jada."

U drugom stazimonu (1058—1081) zali kor, što nije i Hrisotemida jednako kao i Elektra odlučna braniti časti svoga oca, i opet se tješi, da bogovi toliku krepost ne mogu pustit zanemarenu.

Kao sve lirske partije tako je i ovu Zlatarić preveo u osmeračkih strofah, ali je i ovdje pogriešio proti simetriji originala, za στρ. α′ i ἀντιστρ. α′ dolaze liepo po tri njegove strofe, nu dočim za στρ. β′ ima 4 strofe, dolaze na ἀντιστρ. β′ samo 2.

Pogrešna i ruzna prievoda ima počamši od ovoga stazimona u natrag manje nego do sada, čemu je glavan uzrok, što u tragediji, kada sa približuje katastrofi, padanjem čina i tragičan stil već nema mnogo povoda, da bude toliko pjesnički izkićen kao prije.

U trećem epeizodiju (1097—1384) dolaze Oreste i Pilade noseći Klitemnestri žaru, u kojoj se ima naláziti pepeo Orestov. Isprosivši Elektra od Oresta, da joj prepusti za kratak čas tu žaru, uzme je u ruke i stane nad njom tuzno naricati.

I ova partija u Elektri (1126—1170) na glasu je po cielom svietu sa svoje krasote. Pjesnik je srce Elektrino, to vruće srce, kojemu je u beskrajnoj nevolji Orestovom smrću i najpošljednja nadu u svoj spas i u osvetu očeve časti izginula, prikazao je pjesnik tolikom naravitošću, da je ovomu sastavku teško koji jednako vriedan bud u kojoj literaturi naći. Zlatarićev prievod ovoga komada bolji je nego onaj pedagogova izvještaja, ipak se i ovdje zatro trag ljepoti originala, i akoprem sam i opeta sviestan, da nijesam pjesnik, mislim da ću svojim prievodom još uviek pokazati, koliko je Zlatarić za krasotom Sofoklovom zaostao.

O velmi tuzbeni ostatče od moga
Oresta, jur meni vrh svega dragoga.
Koli te primam sad proć nadi, u koj bih
pritužna onda, kad njega van odpravih?
Jer, brače, u rukah držim te sad, gdje si
stvoril se tašti prah, ništor prem niesi,

*

a zdrava, svjetloga djetička spravila
iz mjesta ovoga tebe sam ja bila.
Nu vajmeh! zač prija ne bi mi život oć,
neg ti onda činih ja u tudju zemlju poć?
Ovim te budući rukami vazela,
brače moj, krijući ter smrti otela.
Zač, da ti umraše oni dan,
s tvojim bi zajedno ćaćkom bil ukopan.
Sad stranik ti si tvoj nevoljno svršil viek
u tudjoj zemlji toj, od sestre tve dalek.
Ni te sam rukama prijateljskim umila
tužna ja, ni s plama pepela t' odnila,
kako je običaj, da stvorim; nu tebi
učinjen ukop taj od tudjieh ruka bi;
i takoj ovdi ti pridan bi ovi dan
malahan prah dosti, u mao sud ukopan.
Tužna t' je čes moja. Podje, jaoh, u ništa
sve, što te hranih ja minula godišta,
što tebi nejakom ne pristah davajuć
piću, i red svaki s njom, sladki trud primajuć.
Jer te vik toliko mati tva ne ljubi,
brače moj, koliko od mene ljubljen bi,
u svoj te obćini samo ja njegovah,
a ne već nitko ini, i sestra tva se zvah.
Sve ovo u čas mal poginu sad s tobom,
jer, kako morski val, zanese ti sobom.
Ćaćko naš umro je, i niesam ja živa:
i tebe tužno je strla smrt zlobiva.
Kroz naše žalosti smieju se protivni,
biesni od radosti mati, ka mati nij.
Od ke ti da htiaše osvetu doć tvorit,
često mi činjaše priglasja skrovno prit.
Nu, što mi obeća, čini to sve tvoja
i moja nesreća u vjetar poći tja.
Jer mješte ziva, u kom rados bi sva meni,
posla te pepelom, i taštom, jaoh, sieni.
Jaoh meni, vajmeh, vaj! koli si, o tilo,
stelo se u prah taj odveće nemilo?
Vaj, u hud čas koli odpravljen na put bi,
moj dragi, pokoli takoj me pogubi.

Pogubi brajene, svršeno. Nu za toj
primi sad i mene k tebi u sud ovi tvoj,
neka ja od prike nesreće satrena,
s tobome u vike pribivam združena.
Zač, dokle život tvoj na svietu vodjaše,
jedna čes u svakoj stvari nas družaše.
A umriet sad želim i u grob leći tvoj;
zač mrtvi, ja ne mnim, da ćute nepokoj.

Na najdražeg od ljudi uspomeno svih
Orestova života ubog ostanče,
drugačijom te nadom slah neg primam sad.
Jer u ništ stvorena te držim rukama,
a sjajna te iz dvorova òdpremih ja.
O da sam prije s tiem se svietom rastala,
neg u tudjinu što te poslah, rukama
tiem krijuć tebe kad od smrti izbavih.
Jer mrtav bar u onaj koban ležeć dan
u očevu bi grobu svoj si stekao diel.
Sad izvan doma drugdje prognan pogibe,
od mene sestre svoje biednik rastavljen,
i nit te dragim rukam nesretnica ja
uresih oprav, nit iz bukte plamena,
kao što bi pravo, tužno breme izdigoh.
Već tudjim rukam ti mi biednik njegovan,
u maloj žari malen došao si trh.
Oj tužnoj gdje je bez koristi ostala
ta davna hrana, kojom često gojah ja
u slatkom trudu tebe; nikad majčinom
ti nebijaše većma nego mojem srcu mil,
ja jedina u kući tvoja hrana bjeh,
viek mene sestricom si svojom nazvao.
Sad ne sta svega toga u taj jedan dan
sa smrću tvojom. Ti bo sabrav hrlo sve
kao vihor minu. Otac nas već ostavi;
ja biedna venem; sam si mrtav zginuo;
smieh dušman tvori, radošću je mahnita
ta mati nemati, od koje prečesto
u potaji glas slaše, da ćeš svanuti
sam glavom osvetnik. Nu zla je tvoja kob

i moja sve to nama tužnim otela,
kad mjesto lika tvog mi eto premilog
tu beskoristnu posla sjen i pepeo.
Avaj, oj.
O plačna tiela.
Jao, jao.
Ah punim groze,
jao meni,
tiem putem poslan kako, draga, porazi,
da porazi me mila glavo bratovlja.
S tog primi der me u tvoj ovi mjedni stan,
u ništa, mene ništa, da i doli svedj
ja s tobom budem. Kad gori ti još bješe,
viek dieljah s tobom istu kob, s tog žudim sad
da mrtva s grobom tvojim budem združena,
jer ne vidim, da mrtve mori čemer ljut!

Prepoznavši Oreste po tom naricanju svoju sestru Elektru, nije već kadar, da se prema svojoj ulozi taji, nego se sestri očitova; i tako su u radosti svojoj zaboravni, da bi glasnim razgovorom cieli plan bili pomrsili, da nije slučajno stari pedagog za vrati stražu čuvao. Izišavši ukori ih starac prijateljski nad tim nerazborom, i podjoše svi u dvorove, da posao obave.

Krivo je u ovom drugom stazimonu prevedeno:

1103. „τίς οὖν ἂν ὑμῶν τοῖς ἔσω φράσειεν ἂν
ἡμῶν ποθεινὴν κοινόπουν παρουσίαν.“

„Wer nun von euch sagt drinnen unsere Gegenwart,
Die hocherwünscht zusammen wir erschienen, an?“

„or di voi chi vorrebbe a quei là dentro
la bramata anunciar presenza nostra?“

„ko će od vas oviemi u dvor sad otit reć,
kako smo došli mi, dragu im stvar noseć?“

1313. πῶς γὰρ ἂν λήξαιμ᾽ ἐγώ,
ἥτις μιᾷ σε τῇδ᾽ ὁδῷ θανόντα τε
καὶ ζῶντ᾽ ἐσεῖδον;“

„könnten je versiegen sie,
Da todt sowohl als lebend heut auf einem Weg
Du mir erschienst?“

„ne mai di piangere
Cesserò; ma di gioja il pianger fia,

Dacchè ti vidi: e come no, se in una
Morto e vivo ti vidi?“

„I pokle vidih doć tebe, vik ne ću ja
uzdržat suza moć od mnoga veselja“

1345. „καλῶς τὰ κείνων πάντα, καὶ τὰ μὴ καλῶς“

„Wie es jetzt bestellt
Steht Alles drin vortrefflich, auch was übel ist“

„Bene ora stan di loro
Le cose tutte, e le non bene ancora“

„Sve dobro vèlmi je,
Što se njim pristoji, akoprem i nije“

1349. „οὗ τὸ Φωκέων πέδον
ὑπεξεπέμφθην σῇ προμηθίᾳ χεροῖν“

„Dessen Arm mich insgeheim,
Dank deiner Vorsicht, nach dem Land der Phoker trug.“

„Da cui
Per tua provida cura io trafugato
Fui da Focide al suolo“

„kad u Forkenski kraj
po rieči me tvojoj, odvede u otaj“

1369. „εἰ δ' ἐφέξετον,
φροντίζεθ' ὡς τούτοις τε καὶ σοφωτέροις
ἄλλοισι τούτων πλείοσιν μαχούμενοι“

„säumt ihr, dann bedenkt,
Dass nicht allein euch diese gegenüberstehen,
Nein, eine klügere, grössere Schaar die Spitze beut“

„se soprastate ancora,
Molti (pensate) e assai più accorti e destri
A combattere avrete“

„Ako već budete i mal čas pockniti,
Mislite, da ćete pak imat boj biti
i s oviem istimi, i takoj još od njih
s mudrijim drugimi, i jošte veće ih“

U 3. stazimonu (1384—1397) vidi kor svoje slutnje napokon ispunjene, a u eksodu 1397 do kraja ubije Oreste najprije samu Klitemnestru, za tiem nadošla Ajgista.

Osobitosti *hrvatskoga* govora, koje se nalaze u ovom Zlatarićevu prievodu, ne spadaju upravo u ovu raspravu, ali mislim da ne će biti s gorega, ako spomenem, koje sam leksikalne, gramatične i sintaktične opaske uz put pri ovom poslu učinio.

Akoprem = εἰ. *Akoprem* Apollo laživ nij. Ἀπόλλων εἰ καλῶς ἐθέσπισεν. 1632.

Bezočan. Bezočna žena. τλημονεστάτη γυνή. 515. ἀναιδείας πλέα. *Bezočna* 704.

Biti komu s truda. S truda sam ja njima. λυπῶ τούτους. 415.

Boljeti se kim. Bolim se tobom još odprije. 1069.

Broditi se. Nu gdi me sad zbija zli vihar suprotiv | imam *se brodit* ja korablji jedra sviv. 387.

Doseći. Pokli ti jesi bog, znam da si *doseć* mog. ἐπαξιῶ σε δαίμον' ὄντ' ἐξειδέναι. 759. I razbor *doseže* uprav tvoj. αὐτὸς ᾔκασας. 764.

Dospjeti što. Znat ćeš kad *dospiemo* mi ovoj. τελουμένων εἴποιμ' ἄν. 1531.

Drum. Da ja ću sliedit *drum*, gdje rieše meni poć χορήσομαι τάρ' οἶπερ ἐστάλην ὁδοῦ. 473.

Hajati se komu što. Ter *ti se nehaje* ovaki žitak oć. βίου δὲ τοῦ παρόντος οὐ μνείαν ἔχεις. 465.

Ići. Unutra *hodmo it.* 1570.

Igračka. Spielgenossin. Žene, *igračke* ljubljene. ὦ φίλταται γυναῖκες, ὦ πολίτιδες. 1409.

Istaštjeti = zu nichts werden. I sva dobra *istaštiše.* 976.

Istom μόνος. Ufanje zač ubi, kim *istom* življah ja. αἵ μοι μόναι παρῆσαν ἐλπίδων ἔτι. 948. Sad *istom* sama je Klitemnestra goru. νῦν Κλυταιμνήστρα μόνη. 1563.

Istrajati = enden. I sva dobra istaštiše *istrajavši* ko uzdanje | i sva radost moja biše. 976.

Izročiti se. Febo; čini tva vidjenja | da *mi se izroče,* ako dobro kobe: | toli zlo uzroče, protivnieh da ukobe. εἰ μὲν πέφηνεν ἐσθλὰ, δὸς τελέσφορα, | εἰ δ' ἐχθρὰ, τοῖς ἐχθροῖσιν ἔμπαλιν μέθες. 746.

Izvan. Matere zle *izvan* svich na sviet. πάντων κακίστης μητρός. 430.

Kobiti vidi izročiti se.

Kći gnt. *kćere.* A to je *kćere* gaj Jnaka staroga. 5.

Kom. Kom Egisto k nam ovdi bude prit. ὅταν Αἴγισθος μόλῃ. 456.

Krivedan. Bi rek, ti mniš, da je moj nauk *krivedan.* οὐ δοκῶ σοι ταῦτα σὺν δίκῃ λέγειν. 1196.

Moći. Pokli ti jesi bog, znam da si doseć *mog.* 759. Vidi doseći.

Naridan. Človik *naridan.* δυσμενής βροτός. 477.

Neboga. Nebogo. ὦ τάλαινα. 1083.

Neizvidan. Neizvidnim plamenom. ἀνηκέστῳ πυρί.

Nerid, nevida. Ter ne moj poginut *neridom* veomi zlim. μηδ' ἀβουλίᾳ πεσεῖν. 505.

Običaj, običaji. Tva običaj. 1664.

Obneroljiti koga čim. Koli tugam neumrlim | *obneroljí* mjesto ovo. ὡς ἔμολες αἰανής τᾷδε γᾷ. 579.

Oć u zabit s genit. *Oć u zabit* pridragieh. τῶν φίλων μὴ μνέμην ἔχειν. 400.

Odlog, odloga. ἀνάλυσις. A nijedan *odlog* toj ne može s' tugam bit. 195.

Odvit dat za koga. λέγειν ὑπέρ τινος. 644.

Plakati koga. Da sebe bude tuj i brata *plakati.* 940.

Pogadjati komu. Taštoj pameti *pogadjat.* 383. Učim da *pogadjaš jačiemi.* διδάσκω τοῖς κρατοῦσι εἰκάθειν. 366.

Pogod, pogodi. Ako je mrtvima ka *pogod.* εἴ τις ἔστ' ἐκεῖ χάρις. 416.

Prihiniti se. Učini što t' velju, ne ćeš *se prihiniti.* πιθοῦ λέγοντι κοὔ ἁμαρτήσει ποτέ. 1387.

Priglasje. Grem poslan s *priglasjem* veselim. ἥκω φέρων λόγους ἡδεῖς. 869.

Pelop dat. sing. Pelopovi. Svako zlo sudjeno krvi *Pelopovi.* 1717.

Prikazan, —kazni. τέρας. Ne bih već scienila *prikazan* niednu toj. ὥστε . . . μηκέτ' ἄν τέρας νομίζειν αὐτό. 1502.

Pripasti se s čim. S ovim buduć se pripala. τοῦδε τοῦ φόβου χάριν. 500.

Proricati se u sebi. Jer čim *se proričeš* nemirna *u sebi.* nemilieh potičeš na gork gnjev proć tebi. 263. σὰ δυσθύμῳ ψυχᾷ πολέμους τίκτουσα.

Rad = radostan. Velmi *rad* vraća se on s dvora. ἐκ προαστίου χωρεῖ γεγηθώς. 1638.

Rasprarljati koga. Tako l' *me rasprarlja.* τοιάδ' ἐξυβρίζει. 341.

Razmaći se. Da bi *se razmakla* u trudu, κακῶς ὄλοιο. 339.

Reći. Bi rek, da neznam toj, što vidih, hoć riti? 1072. Bi rek, ti mniš, da je nauk moj krivedan. 1196.

Rvati koga. O grade! rve te sa svieme uredbe gniev silan. 1622.

Ruka dual ruci. O *ruci* premile i noge. 1547.

Skladati se s kime. *Nu sa mnom sklada se* žalosna taj ptica. ἀλλ' ἐμέ γ' ἁ στονόεσσ' ἄραρεν φρένας ὄρνις. 199.

Smilovati se vrh koga. Nu se ne smilova vrh njega niekad ti, ni ćaćka njegova.

Stavljati se. Stavljam se riečmi tim. ξυνῆκα τοὔπος. 1694.

Stidan. Jer od svih, kojino su stidna zivota, uči se ne ino, neg što je sramotno. αἰσχροῖς γὰρ αἰσχρὰ πράγματ' ἐκδιδάσκεται. 719.

Stror. a. Ne samo riečima dà *strorom* kažu toj. 1661.

Svetba, svetbe. Postavi na otar prid kralja ovoga, | Slugo ti, *svetbe* dar žita razlikoga. ἔπαιρε δὴ σὺ θύμαθ' ἡ παροῦσά μοι | πάγκαρπα. 733.

Tašćati. Jer čim on doći ckni, *tašća* sve ufanje ko imam. 355.

Tiho, po tiho = točno. Po tiho ti ćeš znat, Elektra, sve moć toj. αἵ ταῦτά σοι δείξουσιν, Ἠλέκτρα, σαφῆ. 1560.

Triesak nom. plr. trieskove. Gdje su Jovu sad trieskove?

Ukobiti vidi: izročiti se.

Uredba = μοίρα. 1622.

Uzročiti vidi: izročiti se.

Vrata dat. plr. vratom. Nekoga čujem ja *k vratom* it. 1510.

Vuhliti komu. Vuhli im ti. σὺ θώπευε ταῦτα. 467.

Zadovoljno komu. Meni zadovoljno. ἐπαρκούντως ἐμοί. 414.

Zalac, zaoca. Nije li toj od oca pritamna medju inim ! pače stvor od *zaoca?* οὐ ταῦτ' ἀβούλου καὶ κακοῦ γνώμην πατρός. 632.

Zategnuti koga. Za ku stvar *zategnut* bi drago Grke njoj. τίνος ποινὰς τὰ πολλὰ πνεύματ' ἔσχ' ἐν Αὐλίδι. 655.

Zenuti. I *zenu* žazal taj. ἔβλαστεν. 495.

Zloreka c. Cić toga spoviedaj da sam ja bezbožna, *zloreka,* ter huda. κήρυσσέ μ' εἴτε χρῇς κακὴν εἴτε στόμαργον εἴτ' ἀναιδείας πλέαν. 704.

Zlosrdo. Konji ga *zlosrdo* podrieše. 782. Neg za smrt očinu svedjer mi davaše *zlosrdo* krivinu. 911.

Žirjeti čim. Ufanje zač ubi, *kim* istom *žirljah* ja. 948.

Ljepšim se djelom možemo pohvaliti Zlatarićevim prievodom Tasova Aminte. Prevodilac služi se ovdje dvanaestercem bez ikakova sroka, pak tako je oprošten onih teških okova, koji ga prevadjajući Elektru sapinjahu, uspio, da originalu ne oduzimlje ili ne dodaje svojih rieči i misli, nego ga skoro do slovce prenese. Koliko su oni srokovi krivi navlačenu i raskidanu slogu hrvatskomu, to vidimo prispodabljajući hrvatski govor Zlatarićev u Amanti s onim u Elektri U prvoj je napram onomu u drugoj jezik hrvatski toliko okretniji, da se čini kao da ta djela niesu od istoga pisca. I za

sam prievod Aminte možemo reći, da je u opće prevodiocu srećno za rukom pošao.

Medjutiem srećnijemu prievodu Aminte napram onomu Elektre imamo negdje drugdje nego upravo u različnom metru tražiti glavan razlog. A taj jest, što Dubrovački hrvatski prevoditelj 16. vieka bijaše prije dorastao prevoditi Tasov dramatizovan idil nego Sofoklovu tragediju. Koja razlika izmedj naivnih idilskih slika, opisa i govora u Aminti, napram uzvišenoj dikciji tragičnog koturna u Elektri. Sreća i vaj nenaravne i stidne ljubavi, to su jedini afekti, koji karaktere Tasova snivana svieta pokreću i u konflikt dovovode, a kolika je napram toj dosadnoj jednolikosti bujna razlikosst u tankih niansah naravita heroizma Elektrina, putene smionosti Klitemnestrine i tiranstva Ajgistova, plahe bezbrižnosti Hrisotemidine, stare vjernosti pedagogove, muževne odlučnosti i bratovlje ljubavi Orestove! Ovdje imamo čitav sviet užasnom sudbinom i griehom potresenih čuvstva, a kod Tasa rad zenske kaprice poludješe pastiri i pastirice.

Eto zašto je Dubrovački hrvatski prevodilac 16. vieka mogao sretnije uspjeti prevodeći Tasa nego Elektru, makar da je onaj prvi prievod plod pjesnikovih mladjih godina.

Nu ako i jest Zlatarić u lakšem poslu, prevadjajući Amintu, bolje uspio, još ni taj posao nije prost mana, kako bi ga imali pomišljati, da je samo koji dio onih velikih misli, koje o Dubrovačkoj knjizi gojasmo, istinit.

I u ovom prievodu ima mjesta, koja niesu pravo prevedena, a još ih ima više, gdje se vidi, da je prevoditelju napram italijanskomu originalu falio pravi izraz.

O tom se možemo dosta uvjeriti razmotrivši samo prvi akt.

Odmah u predgovoru (str. 21) ne može se prevoditelj kaniti posvema suvišna dodavanja:

„Io che non son fanciullo,
Sebben ô volto fanciullesco ed atti,
Voglio dispor di me come a me piace“

„Ali ja, ki diete niesam (bud da imam
sve čine djetinske u sebi i obraz
i jezik. ki jedva može rieč izrieti)
hoću bit slobodan i voljan sam sobom.“

Pravi izraz mu fali:

str. 24. Čekat ću da *milos* omekša tvrdi led

kim joj sve prsi *nemilos od časti,*
i *hvala od djevstva,* odveće prem spela;"

„Aspetterò che la *pietà* mollisca
Quel duro gelo che d' intorno al core
Le à ristretto il *rigor dell' onestate*
E del *virginal fasto,*"

Isto tako:

str. 26. „Ah promien', molim te, tvoju *ćud*
Eto si istom *luda.*"

„Cangia, prego, *consiglio,*
Pazzerella che sei"

Isto tako:

str. 26. „*Lude* su zabave, vjeruj mi, tej tvoje,
i život odveće *nesladak i nedrag*"

„*Insipidi* diporti veramente
Ed *insipida* vita!"

str. 28. „Poznavam što čini *nesviesno djetinstvo*"
„Conosco *la ritrosa fanciullezza*"

dto. „na licu *raskošnu* i punu"
„nelle guance pienotte e *delicate*"

dto. „*vaskolik razgovor* moj bješe (sad poznam
razgovor djetinski)"

„era il mio *sommo gusto* (or me n' aveggio,
gusto da sciocca)"

str. 30 „Sva *srčna i sramna* poniknjah očima"

„Chinava gli occhi, *rustica e selvaggia*
Piena di *sdegno e di vergogna*"

dto. „I koje srce još da ne će pridobit,
dostojeć, služeći, domarav i moleć,
jedan prav, dosadan i vjeran ljubovnik"

„e che non puote,
servendo, meritando, supplicando,
fare un fedele ed importuno amante?"

dto. „i bješe oružje, kim dobi primožnik,
priklonstvo, strpljenje, uzdah, plač i molba"

„e furon l' armi
del vincitore, umilta, sofferenza,
Pianti, sospiri, e dimandar mercede“

dto. „pokarah moje *sliepe sve ludosti*“
„ripresi la mia cieca semplicitate“

dto. „za što ja tve striele, i tvoj lov puštavam“
„ch' io rinunzio i tuoi studj e la tua vita“

dto. „bezumna divjač“ „rozza selvatichezza“

dto. „nije grubša od sebe . . . . . .
gizdava Prehvala; nu je se odriče,
pogrdiv nje ljubav i sladke razblude
a tvoje dosade i prieku ćud sliedi“

„Non è men di te bella . . . . . .
La candida Amarilli; e pur ei sprezza
Le sue dolci lusinghe, e segue i tuoi
Dispettosi fastidj.“

str. 32. „a tobom špota se, i smiehom rug tvori“
„e te schernir ridendo“

dto. „ah, dobri roditelj
zloban ti plod rodi!“
„Piacevol padre di figlio crudele!“

dto. „Ja ljubav njegovu zlo hoću, zač moje
poštenje zlo hoće.“
„Odio il suo amore
C' odia la mia onestate.“

str. 34. „Nut što se isprieči,
Nut gledaj djevojke, kako je srdita“
„Or guata modi!
Guata che dispettosa giovinetta!“

dto. „Ter mniš da je neprijatelj
. . . . vó kravi?“

„Stimi dunque nemico
Della giovenca il torro?“

str. 36. „Oni hras, ki se vidi
toli tvrd i divjačan“

„Quella quercia che pare
Sì ruvida e selvaggia“

str. 40. „Gdje samiem očima mogla je dat odvit“
„Come risponder sol puote cogli occhi?“

str. 42. „kad biesan
kroz ljubav goreći, idješe po gorah,
ter se njim smiejahu i tudjer njegov bies
žaljahu pastieri i vile gizdave?
To pisa po korah na veće dubova,
ter dubje uzraste i slova s dubovi,
i tako negdje čtih na jednom javoru:
vi oči nevjerne u sladkoj svjetlosti
skrivate čemerne od srca gorkosti,
ja sve znam himbe uprav vašega pogleda
nu čemu? kad ljubav uteć mi vlas ne da?“

„allor c' ardendo,
forsennato egli errò per le foreste
Sì, ch' insieme movea pietate e riso
Nelle vezzose ninfe e ne' pastori?
Nè gia cose scrivea degne di riso,
Sebben cose facea degne di riso.
Lo scrisse in mille piante, e con le piante
Crebbero i versi; e cosi lessi in una:
Specchi del cor fallaci, infidi lumi,
Ben riconosco in voi gl' inganni vostri;
Ma che pro, se schivarli Amor mi toglie?“

str. 44. „kamenje za milos odgovara“
„risponder per pietate i sassi.“

str. 46. „Malo ćeš počekat, jer hrlo zadosti
gnjevi se i taži, i svadja, i miri
žena, stvar nekripka po svojoj naravi“

„Sarà corto l' indugio: in breve spazio
s ardi, e in breve spazio anco si placa
femina, cosa mobil per natura“

str. 48. „S ljepšom se i dražom djevicom zaljubih,
neg je zrak sunčani pod nebom vik vidil“

„intrinseco divenni
Della più vaga a cara verginella
Che mai spiegasse al vento chioma d' oro.“

str. 50. „Nu takoj čim zvieri nastojah loviti,
ja mene; a meni izgubih neki dan,
a ne znam vaj kako.“

„Ma mentre io fea rapina d' animali,
fui, non so come, a me stesso rapito.“

dto. „Neznana neka želja“ „un incognito affetto.“

str. 52. „Ter ju zlo ujede“
„Le morse e le rimorse avidamente.“

dto. „nemoguć pritrpjet nemirnu boljezan od britke ujesti“
„impaciente del acuto dolor della puntura.“

dto. „Ter vele bivši se hitriji učinil neg dotle obćah bit“
„e fatto astuto e scaltro più dell usato.“

dto. „(Nut što se naš razum prosvietla s ljubavi)
dodje mi na pamet dostojna privara.“

„(Guarda quanto Amore aguzza l' intelletto)
mi sovenne d' un inganno gentile.“

str. 56. „Nu želit ja neimam
nijednu stvar, s ke bliedi sunčanieh oči zrak,
i liepe nje prsi nemira napunja.“

„Ma bramar non deggio
Cosa che turbi il bel lume sereno
Agli occhi cari, e affanni quel bel petto.“

str. 58. „Prav uzrok
imam, jaoh! ne ufat priati rani lik“

„Giusta raggione
Ó del mio disperar.“

dto. „i skazal napuno svu moju nevolju“
„mi predisse la mia cruda ventura.“

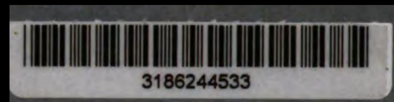
dto. „o komu Smandelju govoriš? je li oni
Smandelj toj, ki stavlja omrazu meu draziem?
Lud čovjek nemili, ki rieči od meda
svedj hrani na svomu zlorekom jeziku,
i nieki prijateljski na ustieh vazda smieh;
i himbu u njedrieh, a britvu još skutom
svedj drži skroveno, kom brija, i dere?
Parjaj strah nebore! zač vazda njegova

nesrećna i tužna proročanstva lažu,
ka ludiem prodava u scieni velikoj;
i ovo po djelu znam, što ti govorim.
Ter samo cić toga, jer ti je zlo rekal.
Nadam se, da će bit čestita tva ljubav."

„Di qual Mopso tu dici? di quel Mopso
C' à nella lingua melate parole,
E nelle labbra un amichevol ghigno;
E la fraude nel seno, ed il rasoio
Tien sotto il manto? Orsù, sta' ti bon core;
Che i sciaurati pronostichi infelici
Ch' ei vende a' malaccorti con quel grave
Suo supercilio, non án mai effetto:
E per prova so io ció che ti dico;
Anzi da questo sol, ch' ei t' à predetto,
Mi giova da sperar felice fine
All' amor tuo."

Govor Tirzijev na svršetku prvoga akta izostavio je Zlatarić na uštrb ciele drame, a očito je na to prisilila prevoditelja oskudica dovoljnih hrvatskih izraza. Korska pjesma, kojom se prvi akt svršuje, prenesena je na hrvatski veoma klimavo.

Nalazeći tolike nedostatke u Dubrovačkoga hrvatskoga pisca Zlatarića, muža i naobražena i učena, valja da gledište, s kojega do sada Dubrovačku hrvatsku literaturu gledasmo duboko i duboko snizimo. Za to nam ipak ta Dubrovačka hrvatska knjiga ostaje mila kao jedini spomenik iz davne prošlosti hrvatske, ostaje nam vriedna kao svjedočanstvo pobjede hrvatskoga elementa nad latinskim, ostaje nam častna kao plod nikao u gradu, iz kojega potekoše mnogi naobraženi i učeni ljudi, koji pomagahu kultornomu napretku susjednih zemalja.

3186244533